

TANZİMAT'IN UYGULANMASI VE SOSYAL TEPKİLERİ

HALİL İNALCIK

Gülhane Hatt-ı Hümâyûn'u devletin resmî gazetesi *Takvîm-i Vekâyi*'de yayınlandığı gibi, bir hafta sonra her eyâlet vâlisine ve sancak mütesellimine ayrı ayrı bir ferman halinde tebliğ olundu¹, vergi ve asker maddesi hakkında ileride gönderilecek emirlerin beklenmesi, bunun dışında Hat'taki bütün esasların, derhal icrasına girişilmesi bildirildi. Aynı fermana göre, *Gülhane Hattı*'nın, evvelâ Sancak merkezlerinde şehrin büyük meydanında bütün ileri gelenlerle halk önünde büyük merasimle okunması ve sonra kazâlara ve kasabalara birer birer gönderilip "büyük ve küçük umûm ahâli ve reâyâyâ güzelce anlatarak" açıklanması istendi. Hükûmet, Hatt'ın ilâniyle bir takım yanlış yorumların ortaya çıkmasından ve kargaşalıklar olmasından kaygı duymakta idi. Onun için, daha evvel cülûs fermanı² okunduğu zaman olduğu gibi, halkın "işte artık Pâdişahımız tekâlif ve sâlyâneyi bütün bütün affetmiş veyahut şöyle böyle olacak imiş deyü yanlış anlayıp da bir günâ dedikodu etmek ve ihsân-i hümâyûnum olan emniyet-i cân ve mâl ve nâmus keyfiyetlerinden dolayı küçük ve büyükten tâ en ednâyâ kadar alelumûm zâbitân ve sâir memurlara zerre kadar itaatsizlik eylemek misillü uygunsuzluklar vuku' bulacak olur ise" bunların şiddetle cezalandırılacağı ayrıca bildirilmiştir. Tanzimat'ın "ancak dîn ü devlet ve mülk ü milletin ihyâ ve ma'muriyetine bâ'is ve bâdî olacak âsâyiş-i hâl-i ahâli ve fukarâ maddesinin istihsali zımında lâzım gelen hayırlü ve menfaatlü usûllere" başlamak demek olduğu açıklanmıştır.

Hükûmet, Gülhane Hattı'nın yeni bir devrin başlangıcı olduğunu göstermek için elinden geleni yapıyor, donanmalar tertip olunuyordu.

¹ Bir sûreti Bursa Şer'îye sicilleri, defter No. C. 540, s. 20b-21a; keza *Takvîm-i Vekâyi*, No. 187; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara 1954, s. 180-84.

² Bu fermanın bir sûreti Bursa Şer'îye Sicilleri, C. 540, yap. 3. bak. Ekler, No. 1.

Hatt'ın İmparatorluğun her tarafında ilânı, halk arasında geniş yankılar uyandırdı. Hükûmetin korktuğu gibi, reformları her zümre kendi bakımından yorumlamağa girişti. Müslüman ahali umumiyetle gayrimüslimlere verilen müsaadelerden hoşlanmadı. Ulemâ ve âyân, hattâ bazı valiler, müslüman halkı tahrikten geri kalmadılar. Balkanlarda gayrimüslim reâyâ büyük ümitlere kapılarak her tarafta sabırsızlık ve kaynaşma gösterdiler.

O sırada durumu gözüyle gören C. Hamlin³, intibalarını şöyle anlatmaktadır: “Hatt'ın ilânı memlekette büyük bir hayret ve şaşkınlıkla karşılandı. Eski kafalı müslümanlar, Hattı lânetle anıyorlardı. Şerî'atin çiğnendiğini, müslümanların gâvurlarla aynı seviyeye indirildiğini iddia ediyorlardı. Hiristiyan tebaa ise Hatt'a yeni bir çağın başlangıcı gözüyle baktılar. Hatt'ın ilânı, İngiliz siyasetinin bir zaferi idi. Hatt'ın gerçek değerini, halk arasında yarattığı etkide aramalıdır... Bu esaslar bütün imparatorluğa yayıldı. Gülhane Hattı, hükûmetin asıl gayesi ve kanuna göre erişilecek maksatlar hakkında halka yapılmış ilk hitap idi.... Gülhane Hattı reâyâyâ, hakları için mücadele etmek cesaretini verdi ve kanun önünde insanların eşit olduğu fikrini ortaya koydu... Ulemânın sivil sahada otoritesini azalttı... ve artık geri dönülmesi imkânsız bir cereyan meydana getirdi.”

“Reâyâ arasında tesirine gelince, meselâ Filibe'de servajın kaldırılacağı haberi büyük heyecan doğurdu. Hat ilân olunur olunmaz reâyâ, önderlerinin teşvikiyle, hürriyetlerini istediler. Fakat toprak sahipleri buna şiddetle karşı koydular... Gülhane Hattı bilhassa Bulgaristan'da ve Makedonya'da Bulgar reâyâ arasında millî hisleri kamçıladi.”⁴

Aşağıda Gülhane Hatt'ının ilânı üzerine Bulgaristan'da reâyâ arasında baş gösteren ayaklanmaları Osmanlı arşiv vesikalarına göre incelediğimiz zaman, bu hareketlerin müslüman toprak ağalarına, *gospodarlara* karşı içtimai bir hareket mahiyeti taşıdığını yakından görmüş olacağız. Burada derhal belirtmek isteriz ki, Gülhane Hattı ölü bir vesika olarak kalmamış, imparatorluk içinde geniş ölçüde hareketlere yol açmış, geleneksel sosyal yapıda derin sarsıntılar doğurmuştur.

³ *Among the Turks*, New York 1878, 48-57.

⁴ *Ibid.*, 264-71.

Bu hareketleri incelemeye girişmeden önce, burada, Hatt'aki esasların uygulanmasıyla ilgili olarak derhal alınan idarî, malî tedbirleri özetlemek lâzımdır⁵.

İdarî teşkilâtta yapılan islâhat valilerin nüfuz ve yetkilerinin azaltılması amacını güdmekte idi. Bu maksatla, valilere yalnız âsâyîş işleri bırakılmış, malî işler merkezden Pâdişah tarafından *muhassıl-i emvâl* adıyla tayin olunan geniş selâhiyetli âmirlerin eline verilmiş, diğer taraftan idarenin her kademesinde halkın katıldığı idare meclisleri, taşra meclisleri teşkil edilmiştir.

Vesikada verilen tafsilâta göre, muhassıl tayin olunan yerlerde⁶ eyâlet ise *Müşîr* Paşa, sancak ise *Ferîk* Paşalar yanlarındaki *asâkir-i nizâmîyye* ile o yerin *umûr-i zabtiyyesini*, âsâyîş ve disiplin işlerini sağlayacaklar ve bu askerin bir kısmını vergi toplama işleri için muhassıl emrine vereceklerdir. *Asâkir-i nizâmîyye* olmayan yerlerde *redîf* askeri kullanılacaktır.

Bu vesikada söylendiği gibi, Tanzimat uygulandığı sırada müşîriyyetler ve sancaklar yeni taksimâta tâbi tutulmuştur.

Tanzimat'ın ilânından sonra bazı müşîriyyetlere mülhak livâhların başına ferîkler getirilmiştir.

Meselâ Kocaeli sancağı mutasarrıfı Müşîr Mehmet Akif Paşa'ya bir takım sancaklar ilhak olunmuş ve bu sancakların başına da ferîkler tayin edilmişti. Kullanılacak redîf askerinin maaş, tayinât ve elbiseleri nizamiye askeri yönetmeliğine göre verilecekti. Diğer taraftan, her sancağa doğrudan doğruya merkezden Pâdişah tarafından bir *muhassıl-i emvâl* tayin olunmuştur. Muhassıl, malî işlerden sorumlu-

⁵ Bu tedbirleri topluca bildiren mühim vesika 1255 Zilka'de sonlarında eyaletlere gönderilen fermandır. Bir sûreti Bursa Şer'îye sicilleri, No. C 540, 31a-32b; Lûtfî (*Târîh*, İst. VI, 152-56) tarafından verilen kopya farklıdır. Keza R. Kaynar (s. 226-234) bu fermanın Ankara Müşîrine gönderilen bir sûretini Arşiv'deki Tanzimat defterlerinden alarak Lâtin harflerle yayınlamışsa da, bazı yerleri atmıştır. Biz burada Bursa sicillerindeki sûreti tam olarak yayınlıyoruz (Bak. Ekler, no. IV). Bunu tamamıyan 15 Safer 1256 t. ilmühaber için bak. A. Vefik, *Tekâlîf Kavâidi*, II, İst. 1330, s. 39-42.

⁶ Tanzimat idarî-malî tedbirleri başlangıçta Pâyitaht'a yakın eyaletlerde uygulanmıştır. Fakat Taşoz adasında Reb'ülevvel 1256/1840 Mayıs, Arnavutluk'ta (Yanya, Avlonya, Delvine) 1257 yılı Mart ayından itibaren tatbik edilmiştir (bak. Başvekâlet Arşivi, Maliye yeni seri, No. 13663 defter). Bununla beraber Gülhane Hattı genel prensiplerinin her yerde câri olması istenmiştir.

dur. Merkez tarafından muhassılın yanına bir *mal kâtibi* ve bir *emlâk ve nukûd* kâtibi verilmiştir.

Eyalet idarî teşkilâtındaki ıslâhat kadılık teşkilâtı mensuplarını da daha sıkı merkeze bağlamıştır. Kadılar eskisi gibi Şeyhülislâm-lığa, *Bâb-i Meşhat*'e, bağlı kalmakla beraber, *nâib*'ler, diğer memurlar gibi aylık maaşa bağlanmıştır. Bunların doğrudan doğruya vazifeleriyle ilgili olarak aldıkları *resm-i kısmet*, *resm-i tereke* ile *ilâm*, *hüccet*, *mürâsele*, *izinnâme*, *keşfiyye*, *seferiyye* ve şer'î diğer senetlerden aldıkları resimleri kendi namlarına toplamaları menedilmiştir. Aylıkları muhassılıktan verilecekti. Bu mahkeme resimleri, *hâsılât-i mahkeme* olarak doğrudan doğruya muhassıllık tarafından alınacaktır⁷.

Meclislere gelince⁸, muhassıl gönderilen sancak merkezi ve kazalarda birer *büyük meclis* teşekkül etmiştir.

Bu meclis üyeleri, muhassıl ve iki kâtibi ile o yerin kadısı, müftisi, umûr-i zabtiyye âmiri, müslüman "vücûh-i memlekette" dirâyeti tecrübe edilmiş dört âza ve gayri müslim ahali varsa, bunların metropolidi ve iki kocabaşı olarak onüç kişiden mürekkeptir. Memurlar dışındaki âza ahâlî-i beldenin "muntahad ve muhtârı" olan kimselerden olacaktı. Sonradan bunların seçimine dair bir nizamnâme yapılmıştır⁹. *Müştrin* bulunduğu *livâ* merkezinde meclisin tabîî reisi müşirdir. Diğer *livâ* merkezlerine gelince, bir *livâ* merkezinde *ferîk* var ise, Pâdişah'ın tâyini ile reis o ferîk olabilir. Sonradan yapılan nizamnâmeye göre ferîk bu işi çevirecek kudrette değil ise, muhassıl, kadı ve zabtiye memuru arasında kura ile reis tâyin olunacaktır. Reisin okuyup yazma bilmesi şart koşulmuştur.

Muhassıl olmıyan kaza ve kasabalarla köylerde beş kişiden mürekkep *küçük meclis*ler teşkil olunacaktır. Bu emirde küçük meclislerin kimlerden mürekkep olacağı açıklanmamış, sadece "icabına göre tertibi" tavsiye olunmuştur. Sonradan yapılan nizamnâmeye göre o yerin kadısı, *zâbit-i memleket*, yani mahallî jandarma âmiri, muhassıl vekili ve mahallin ileri gelenlerinden (*vücûh*) iki kişi bu meclisin üyesi olacaklardı. Hiristiyan var ise, bu *vücûhdan* biri hiristiyan kocabaşı olacaktı (Bulgaristan'da 1850'de Vidin'e bağlı Belgradcık nahiyesi küçük meclisi âzası, zabtiye memuru, muhassıl vekili, nâib ile müs-

⁷ Bursa Şer'îye sicilleri, C. 540. İlmiyyeyi vergi bakımından ilgilendiren tedbirler için bak. A. Vefik, s. 39-42.

⁸ Bak. Ekler vesika No. IV.

⁹ Meuin sûreti, R. Kaynar, s. 254-58.

lûman ahaliyi temsil eden bir ağadan ve bir kocabaşından mürekkepti). Livâ meclisi haftada iki veya üç gün toplanarak mülkî işleri ve diğer lüzumlu idarî işleri görüşecek ve ayrıca tesbit edilecek bir nizamnâmeye göre alınan kararları icra mevkiine koyacaktır. Görüşmeler sırasında herkes fikrini çekinmeden söyleyecektir. *Küçük meclisler* görüştükleri işleri tasdik edilmek üzere bağlı oldukları büyük meclise bildireceklerdir. *Büyük meclis*, mülkî, adlî ve malî işleri görüşüp karar almağa yetkilidir. Bilhassa Tanzimat esaslarına aykırı olan vergi suiistimallerini ve sair suçları takip etmeğe ve şer'î kanunlara göre suçluları yargılıyarak karar vermeğe yetkilidir. Ancak katil ve hırsızlık olayları merkezî hükûmete bildirilecektir. Bir *Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye* müsevvedât defterine göre¹⁰, katil, yaralama, hırsızlık dâvalariyle pıranga cezasını gerektiren dâvalar bu meclise havale edilmektedir. Kezâ taşra meclisleri bir meselede tereddüde düştüğü zaman dâvayı buraya havale etmektedir. Bazı mühim dâvalar mecliste o yerin "vücûh ve hânedan ve eshâb-ı alâka muvâcehesinde" cereyan eder, yâni o yerin ileri gelenleri bir nevi jüri teşkil ederdi¹¹.

Abdülmedid, *Meclis-i Vâlâ*'da verdiği sene başı nutkunda bu idarî ıslâhat üzerinde ehemmiyetle durmuştur¹². Ubcini¹³ bu meclisleri Fransız "departement" meclislerine benzetir. Ona göre, bunlar "Gülhane Hatt-ı Şerîfi'nin Türkiye'ye getirdiği en liberal müesseselerden biridir. Bu meclis, din ve mezhep farkı olmadan bütün İmparatorluk tebaası arasında hukuk eşitliğini fiilen tesis etmektedir."

Burada ayrıca kaydetmek gerekir ki, evâil-i Rebî'ülevvel 1256/1840 Mayıs başları tarihli fermanla ıslâhat esaslarını tesbit için taşra ileri gelenlerinin fikirlerini öğrenmek üzere Pâyitaht'a çağrılmaları ön görülmektedir. Sonradan, 1845'de İstanbul'da taşra büyüklerinden mürekkep istişarî bir meclis toplanmıştır¹⁴. Fikrin menşei şüphesiz budur.

Maliye'de ıslâhat, Tanzimat'ın temelini teşkil etmekte idi, ve idarî sahada yapılan ıslâhat daha ziyade malî merkezîyetçilik sistemini uygulamak için bir vasıta olarak kullanılmış görünmektedir.

¹⁰ Başvekâlet Arşivi, Bâb-i Âsafî defterleri, No. 370.

¹¹ Ibid., s. 13.

¹² Lûtfî, *Târîh*, VI, s. 93.

¹³ *Letters on Turkey*, Fransızca'dan terc. Lady Easthope, Londra 1856, s.31.

¹⁴ Bak. B. Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford Univ. Press, London

Merkezden geniş yetkilerle muhassılların tâyini, vergi tahsil işlerini valilerin ve âyânın kontrolünden kurtarmak ve böylece onların yaptıkları veya sebep oldukları suiistimallere son vermek gayesini güdüyordu.

Modern maliye idaresinin merkezî kontrol prensipi, yâni her türlü gelirin doğrudan doğruya merkezî hazine adına toplanması, ve her türlü giderin yine buradan ödenmesi esası kabul edildi ve maliye teşkilâtı bu prensipe göre yeni baştan düzenlendi.

Bu prensipin tabîî neticesi olarak, Gülhane Hattı'nda vaadedildiği gibi, her şeyden evvel *iltizâm usûlünün* derhal kaldırılmasına karar verildi. İltizâm âşardan ve her türlü *muķâta'alardan*¹⁵ kaldırıldı. Daha Gülhane Hattı'nın ilânından önce gümrüklerden iltizâm usûlü kaldırılmıştı. "Ref" ve ilgâ olunan bazı rüsûmât-i muhdeseye mukabil ahzı lâzım gelen rüsûmât-ı cedîdenin dahi inzibât-i istihsâli zımında gümrüklerin ikiyüz elli dört senesi Martından itibaren hazîne-i mezkûr tarafından (Mânsûre hazinesi) zabtiyle emâneten ihâle ve içlerinden cesîmce olanlarına müstakil memurlar intihâb ve tâyin" olunmuştu.¹⁶ Bu defa bu rüsûmun merkezî hazine adına tahsili ile görevli muhassıllar tâyin olundu. Adı geçen genelgede, iltizam usûlünde, halkın devlete borçlu olduğu muayyen vergiden çok fazlasını ödemeğe mecbur olduğu itiraf olunuyor ve hazineye ait "kâffe-i mukâta'ât ve sair iltizâmâtın maktû'iyet veçhile mültezimler uhdelerine ihâlesi hususu fesh ve ilgâ" olduğu bildiriliyordu.

1838'de ve sonra Gülhane Hattı'nda ilân olunan vergi prensiplerinin uygulanması, yâni vergide servet esasına göre istisnasız herkesin bir nisbet altında devlete vergi ödemesi için alınacak tedbirler, Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş ve bu müzakereler sonucunda vergilerin ve tahsil usûlünün tesbiti için her şeyden evvel emlak ve nüfus tahriri yapılması ve taşradan çağrılan ahalinin ileri gelenlerin-

¹⁵ *Muķâta'a*, en geniş mânasında, devlete ait, muayyen bir süre için miktar kestirilen herhangi bir gelir kaynağı olup umumiyetle bu miktar üzerinden iltizâma çıkarılır ve mültezimler (eskiden âmiller) tarafından artırma yolile iltizâm olunurdu. Bunun yanında ikinci bir usûl, emanet usûlü olup bu gelir kaynağının devlet tarafından tâyin olunan maaşlı bir memur, *emtn*, vasıtasile tahsilinden ibarettir. Âşar nisbeti vs. hakkında A. Vefik, İbid. Meclis-i Muhasebe için Lûtfi, VI, 125.

¹⁶ Bursa Şer'îye Sicilleri, C. 540, s. 46.

den (*vücûh-i ahâlf*) durumun soruşturulması gerekli görülmüştür¹⁷. Bu iş zaman istediğinden yeni sistemin derhal uygulanması mümkün değildi. Bu arada devlet gelirlerinin kaybolmaması için bu sene geçici olarak her bölgeden durumuna göre bir miktar peşin para toplanacak; bu meblâğın, vergi olarak şahıslar arasında taksimi ve tahsili işini her yerde sancak meclisi düzenliyecek, ileride herkesin vereceği vergi miktarı belli olunca alınmış fazlalar geri verilecekti. İltizâm usûlü kaldırılmış bulunduğundan bundan böyle taşradaki voyvoda ve mültezimlerin işleri son bulmuştur. Tahsil işlerini *muhasıl* ve *meclis* yapacaklardır. Memur ve görevlilerin türlü adlar altında halktan kendileri için aldıkları her türlü *resim* ve *âidât* kaldırılmıştır. Bunların başında *tayyârât* ve *cerâ'im* (zuhûrata bağlı resimlerle küçük suçlar için alınan para cezaları) gelir. Bunlar, eski kanunnâmelerde *tayyârât*, *bâdîhavâ* veya *resm-i niyâbet* (kadı nâiblerinin hükmile alındığından bu adı almıştır) adı altında timâr sipahisi gelirine dahil edilirdi; timar rejimi bozulunca memurların suiistimallerine konu olmuştu. İkincisi, valilerin aldığı *hazeriyye*, *seferiyye*, *kudûmiyye*, *teşri'fiyye*, *mefrûşât-bahâ*, *zahîre-bahâ*, *âyâniyye*, *kapı-harcı* ve merkezden gönderilen diğer görevlilere ödenen *mübâşiriyye*, *kaftan-bahâ*, *menzil-beygiri*, *kolcu* ve sair âidâttır. Âdet hükmüne girmiş olan bu tekâlif, halkın memurlar tarafından keyfî bir şekilde soyulması neticesini verirdi ve merkezî hükümetin bunları kaldırmak veya bir düzene bağlamak için yaptığı teşebbüsler¹⁸ şimdiye kadar bir netice vermemişti. Üçüncüsü, eski avâriz vergilerine bağlı olup merkezî hazine için toplanan *verginin* kazalarda hane başına taksim ve tahsili sırasında âyân ve diğer görev-

¹⁷ Bu reform daha 1838'de tasarlanmıştı (bak. yukarıda *Sened-i İttifak ve Gülhâne Hattı*, s.611). *Tanzimat-i Hayriyye*, II. Mahmud'un son zamanlarında hayli geniş ölçüde uygulanmaya da başlanmıştı. Başvekâlet Arşivinde 1254 yılına aid No. 253 Mühimme defterinde bu reformlar hakkında esaslı bilgiler mevcuttur. Karantina, müsaderenin kaldırılması hakkında yeni tedbirler, köylüleri korumak için bir takım idarî ve malî tedbirler, bu arada murabahanın önlenmesine dair kararlar, iktisadi hayatı canlandırmak için alınan tedbirler, ve bilhassa *yed-i vâhid* usûlü denilen inhisarların kaldırılması zikredilebilir. O tarihte bir yeni ceza kanunnâmesi de hazırlanmakta idi.

¹⁸ 16. asırdanberi tahta cülûs eden her Pâdişah, idarî ve malî suiistimalleri men'eden ve yeni bir âdalet devri açmağı vadeden *adâletnameler* çıkarmağa başlamışlardır. Bunun en eski ve meşhur örneklerinden biri III. Mehmed'in 1004/1596 tarihli adaletnâmesidir (bak. M. Ç. Uluçay, *Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İst. 1944. s. 163-69).

lilerin hizmet ve masrafları karşılığı aldıkları âidâttır¹⁹. Halkı en çok bezdiren âdetlerden biri de görevlinin bir şehre, kasaba veya köye gittiği zaman kendisinin, maiyetinin ve hayvanlarının yiyeceğini halkın üzerine yüklemesi veya karşılığında bir para istemesidir. Ulaklar (posta) için ayrıca beygir sağlamak mecburiyeti vardı. Eskiden beri yerleşmiş olan bu âdetler, merkazî otorite gevşediği zamanlar bilhassa köy halkı için bir felâket halini almıştır. Abdülmecid'in cülûs fermanında ve Tanzimat'ın uygulanması ile ilgili adı geçen fermenda²⁰, bu duruma son verilmesi "kavas ve tardan tâ vüzerâ-yi izâma varınca kâffe-i me'kulât ve saire parası ve menzil ve kira hayvânâtı ücretle tamamen kendülerinden alınarak bundan dolayı ahâliden bir akçe ve bir habbe çıkmamak üzere" yeni bir nizam konması emredilmiştir. Reşit Paşa, bu kararların uygulanmasında titizlik göstermiştir. Tanzimat'ın ilânından hemen sonra bu konuda Meclis-i Vâlâ'ya gelen şikâyet ve dâvaları dikkatle incelemiş ve halktan eskisi gibi kanunsuz âidât toplayarak angarya yükleyen, rüşvet alan idare adamlarını, vali, muhassıl ve kaza müdürlerini, yeni ceza kanunnâmesine göre azletmek, para cezasına çarptırmak veya haps ettirmekte tereddüt etmemiştir. Arşivde 1256/1840 ve 1257/1841 yılına ait defterler²¹ bu gibi kararlarla doludur. Azil cezasına çaptırılanlar arasında yeni tâyin olunan muhassılların çokluğu da dikkati çeker. Bunların ekseriya eski alışkanlıklarından vaz geçmeyen eski memurlar olduğu unutulmamalıdır. Reşit Paşa'nın başarısızlığının başlıca sebeplerinden biri, bu reformların ruhuna uygun hareket edecek bir personelden mahrum olması idi.

Tanzimat'ın derhal uygulanan esaslarından biri angaryanın ve servajın kesin olarak kaldırılmasıdır. Daha 1838 Ağustosunda Rumeli valilerine gönderilen bir fermenda reâyâyı isyana sürükleyen bu angarya maddesi üzerinde durulmuştu. Bu vesikada, Rumeli taraftaki yerlerin çoğu ileri gelenlerinin bölgelerindeki reâyâyı kendi

¹⁹ Bunlar için bak. Uluçay, *Ibid.*, s. 110-139, ve indeksde adı geçen resimler; keza onun, *18. ve 19. yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İst. 1955, 36-55. Anadolu'da halk hareketleri ve içtimai şartlar hakkında Ç. Uluçay'ın yayınları, metinlerde bazı yanlışlar olmakla beraber, zengin malzeme ortaya koyan ilk eserlerdir.

²⁰ Bak. Ekler No. II ve IV.

²¹ Başvekâlet Arşivi Mühimme defterleri, No. 254 (H. 1256-58 yıllarını kapsar); keza, Maliye yeni seri, No. 13663.

satın alınmış köleleri sayıp çiftlik hizmetlerinde ve diğer başka işlere ücretsiz kullanmakta, reâyâdan birisi o çiftlikten ayrılıp başka bir çiftliğe gitmek veyahut başka bir işe girmek istediğinde salıvermemekte, evlenme işlerine karışmakta, bunun gibi türlü mezâlîme kalkışmakta oldukları bildirilmiştir. Sultan, bunları kesin olarak yasak ettiğini ve aykırı hareket edenlerin yayınlanacak ceza kanunnâmesine göre cezalandırılacağını tebliğ etti²².

Angarya maddesinin ne kadar önemli bir konu olduğunu ileride Niş ve Vidin isyanlarını incelerken daha yakından göreceğiz.

Reâyâyı ilgilendiren çok mühim bir konu da *cizye*dir. Şerî'at'a göre yalnız gayrimüslimlerden alınan bu baş vergisinin tahsilinde de önemli ıslâhat kararına varıldı; fakat şer'î bir mesele olduğundan bu hususta evvelâ Şeyhülislâm'dan bir fetva alındı.

Cizye, *cizyedâr* denilen tahsildarlar veya mültezimler tarafından toplandığı zaman çeşitli suiistimallere konu olmakta idi. Cizyedârlar, kendileri için *maşet*, *resm-i kitâbet*, *zahîre*, *sarrâfiyye*, *kolcu akçesi* gibi çeşitli adlar altında âidât alırlar ve bunların tümü resmen cizyenin yirmi beşte birine yükselirdi²³.

Hükûmet daha önceki asırlarda da, özel durumu olan bazı bölgelerde, cizyeyi kesimle, yani *mahtû'* olarak reâyâ üzerine bırakmış ve onların kocabaşları tarafından toplanmasına ve toptan hazineye teslimine müsaade etmişti. Reâyâ bazan hükûmete resmî miktardan fazlasını teklif ederek cizyede *mahtû'* usûlünün uygulanmasını sağlardı. Bazı yerlerde bu tahsil işlerinde müslüman *âyân* gibi şahsî çıkarları olan *kocabaşlar*, reâyâyı tahrik ederek bunu sağlamağa çalışırlardı. Tanzimat'ın ilâniyle beraber, *mahtû'* usûlü bütün İmparatorluğa teşmil edildi. 1255 Zilka'de tarihli mezkûr fermana göre²⁴ her sancak ve kazanın ödeyeceği cizye miktarını gösteren defterler merkezden muhassıllara teslim edilecek, muhassıl mahallinde her kazâ ve köyün bu miktar üzerinden eskiden beri verdikleri hisseleri ayıracak ve *reâyâ kocabaşlarını* çağırıp kendilerine bildirecektir. Kocabaşlar, buna göre kendi bölgelerinde reâyâdan zengin, orta halli ve fakir (*a'lâ*, *evsat*, *ednâ*) olduklarına

²² 1254 Cemâziyelâhîr evâilî tarihli ferman (Mühimme No. 253, s. 10). Metin için bak. Ekler No. 1.

²³ Bak. *Djizya*, Encyclopaedia of Islam, 2. tab'ı, I, 565.

²⁴ Bak. Ekler, vesika No. IV, s. 666, ve muhassıllara verilen talimat (A. Vefik, s. 7-32, R. Kaynar, s. 224-45).

göre üç nisbet altında cizyeyi toplayıp muhassıla teslim edeceklerdi. Cizye, yalnız gayrimüslimlerden toplanan bir vergi olduğu için, bu verginin alınmasını reâyâ, ilân olunan vergide eşitlik prensipine aykırı bulmakta idi. Avrupa basınında da Tanzimat'ı tenkit edenler, bilhassa bu nokta üzerinde durmakta, eşitliğin kuru bir vaidden ibaret kaldığını ileri sürmekte idiler. Halbuki Osmanlı devleti bir İslâm devleti olarak cizyeden vaz geçemezdi. Bununla beraber Babıâli, 1851 tarihine doğru cizyenin kaldırılması ve herkesten eşit olarak alınan bir baş vergisi haline getirilmesini düşündü ve nihayet 1856 Islâhat Ferman'ında bu esas ilân olundu ve cizye, *bedel-i askeri*'ye çevrildi.

* * *

Reaksiyon.

Umumiyetle vergi sisteminde yapılan değişikliklerin ve angaryanın kaldırılması kararının meydana çıkardığı ağır problemleri ve kargaşalıkları, Niş ve Vidin isyanlarını incelerken yakından görmüş olacağız. Reşit'in iktidardan düşmesinde bilhassa malî sahada başarısızlığı âmil olmuştur. Meclis-i Vâlâ'nın yaptığı en mühim ve radikal reform, iltizâmın kaldırılması idi. Devrimci bir kararla kaldırılan bu asırlık müessese yerine konan yeni teşkilât, vasıta ve eleman yokluğu yüzünden maliyeyi bir anarşi içine atmıştır. Diğer taraftan geniş bir zümre, bilhassa mültezimler, voyvoda ve sarrâflar ve onlara bağlı bir sürü kimseler bir anda kazanç ve istismar kapılarının kapandığını görmüşlerdir. Bunların arasında taşrada küçük iltizâmları üzerine alan ve bu yolla zenginleşen bir çok âyânın ve ağaların bulunduğunu unutmamak lâzımdır. Bir takım ağalar, servete göre vergi ödeme prensibinin uygulanması yüzünden ödeyecekleri vergi mikdarının birden bire arttığını, yahut eskiden olduğu gibi, angarya yoluyla ve yerleşmiş âdetler ve çeşitli suiistimallerle halktan sızdırdıkları menfaatlere son verildiğini görmüşlerdir²⁵. Vergi ödemekte herkesin eşit olması, imtiyazların ve muâfiyetlerin kaldırılması, eskiden az vergi veren âyân ve çorbacıların ve vergiden muâf bulunan din adamlarının şiddetli muhalefeti ile karşılaşmıştır. Hıristiyan vakıfların vergiye tâbi tutulması ve bu maksatla bu gelir kaynaklarının sınırlandırılması, halk üzerinde büyük nüfuzu olan ruhbân sınıfını islâhat aleyhine çevirmiştir²⁶.

²⁵ Bak. aşağıda s. 635.

²⁶ Aynaroz (Athos dağı) manastırlarının arazi gelirlerinin vergiye tâbi tutul-

Bütün bu idarî ve malî ıslâhatın uygulanmasında Reşit Paşa aşılmaz güçlüklerle ve başarısızlıkla karşılaşmıştır. Kâğıt üzerinde yapılan ıslâhat, yeni adlar altında eskinin devamından, yahut en çok eski ile yeniye uzlaştıran bir tedbirden ibaret kalmıştır.

İlkin idarî teşkilâta bakalım: Tanzimat'a kadar kadının başkanlığı altında mahallî âyân ve eşrâfın katıldığı meclisler, verginin takimi ve toplanması ve mahallî idarenin harcama ve giderlerinin tâyini hususunda yetki sahibi idi. İdarî-malî dâvalar kadılar vasıtasıyla görülürdü. Bazı dâvalarda âyân başkanlığındaki mahallî divânların karar verdiği anlaşılmaktadır. Tanzimat'ın getirdiği meclislerin eskisinden farkı, başkanlığın kadılardan, yâni ulemâdan alınıp valiye, muhassıla veya kaza müdürüne, yâni idare adamlarına verilmesi ve gayri müslim tebaanın, dinî reisleri ve kocabaşları vasıtasıyla idarede söz sahibi olmasıdır. Bu son tedbir de, büsbütün yeni bir şey değildir. Zira 18. asırda da kocabaşların vergi işlerinde hükümetle reâyâ arasında bir dereceye kadar resmî bir rol oynadığını biliyoruz. Bununla beraber kocabaşların müslümanlar yanında geniş idarî yetkilere sahip bu meclislere resmen üye olarak kabûlünü, Tanzimat'ın devlet içinde müslim - gayri müslim arasında eşitlik politikasının getirdiği bir yenilik olarak kabûl etmek lâzımdır. İdare adamlarının meclis başkanlığı ise, taşra idaresinin ulemânın ve âyânın nüfuzundan kurtarılarak merkezî idarenin daha sıkı kontrolü altına sokulması neticesini doğuracaktı. Bu meclislerin, halkın idareye iştirakini sağladığı iddiası da aynen kabul edilemez. Meclis üyelerinin çoğunluğu valiye tâbi idare adamlarından mürekkeptir. Diğer taraftan halkı temsil etmesi gereken bu meclislerde, hıristiyanların çoğunlukta bulunduğu yerlerde dahi müslüman üyeler gayri müslimlere karşı ekseriyette idiler. Üyeler ise, o mahallin *vücûhu*, yani ileri gelenleri, eski âyânı ve hıristiyanlardan ise kocabaşı ve çorbacıları arasından seçilmekte idi (âyân kelimesi II. Mahmud devrindeki te'dib hareketinden sonra gittikçe az kullanılmaya başlanmış, onun yerine *vücûh*, *müteayyinân*, *erbâb-i iktidar* gibi kelimeler tercih olunmuştur). Üyelerin seçimi şu karışık usûle göre²⁷ yapılmakta idi: Evvelâ namzetlerin, o yerin namus ve dirayeti ile tanınmış hem-

ması maksadile arazi tahriri ve vergilerinin arttırılması hakkında Başvekâlet Arşivi, Maliye yeni seri No. 13663, s. 93-94'de 22 Zilka'de 1257 tarihli ferman.

²⁷ Bak. seçim nizamnamesi sûreti, R. Kaynar, 254-56.

şehrileri arasından olup mahkemeye gidip adlarını kaydettirmeleri gerekirdi. Seçim heyeti ise, şu sûretle meydana gelmekte idi: Her köyde toplanan halk arasından beş kişi kur'a ile seçilip kaza merkezine gelir. Orada köylerden toplanan bu adamlar mahallin "eshâb-i emlâk ve erbâb-i iktidâr addolunanları" ile bir araya gelirler. Bunların arasından mahallin büyüklüğüne göre 20, 30 veya 50 kişi seçilir. Bunlar seçici heyeti teşkil ederler. Namzetler, kur'a çekilerek sıraya göre bu seçici heyet huzuruna çıkarlar. Kendisini isteyenler bir tarafa istemiyenler bir tarafa ayrılmak suretile reylerini izhar ederler. Seçmenler üzerinde baskı yapanlar ceza kanunnâmesine göre cezalandırılır.

Yirmi sene sonra bir Fransız seyyah, Perrot²⁸, bu meclisler hakkında şu dikkate değer tafsilatı vermektedir: "Âzanın seçim usûlü düzensiz ve keyfidir. Meclisin toplanması, buna engel olmakta menfaati bulunanlara tâbidir. Nihayet meclisin yetkileri belirsiz olup açıkca tâyin ve tesbit edilmemiştir.... Eğer bir yerde meclis üyeleri aralarında anlaşmış ve başlarına faal ve kabiliyetli bir adam geçirmiş iseler, meclis üstün bir nüfuza sahip olabilir; aksi takdirde müdür ve kadı ile anlaşmış bir kısım beylerin hükmü altına girmiş veya üyeleri aralarında parçalanmış bulunan bu meclisler hiç bir iş yapamaz ve bir hiç haline düşerler. Türk olsun hıristiyan olsun, kaç meclis üyesine sormuş isem, bu meclislerin aldıkları kararların hangi hallerde kanun kuvvetini haiz olduğunu, hangi hallerde sadece temenni ve düşüncelerini bildirdiğini, ne zaman kesin karar veren bir mahkeme otoritesine sahip olduğu ve ne zaman bir danışma heyeti durumunda bulunduğunu aslâ anlayamadım. Gerçekten şuna inanıyorum ki, kendileri ile konuştuğum üyeler kendileri de bu hususta daha fazla bir bilgiye sahip değildiler. Meselâ Ankara'da durum aşağı yukarı şöyledir: Türk âzayı Yozgat Paşası, yani eyaletin valisi seçer ve reisi de daima Türklerden olmak üzere yine o tayin eder. Diğer cemaatlerin üyeleri o cemaatin dinî reisi tarafından tâyin edilir... Genel olarak reâyâdan meclise gönderilen üye ekseriya kocabaşı değil, daha ziyade orta halli bir burjuva olup ikinci derecede bir adamdır. Bunu hayretle karşılayarak bu teferruatı kendisinden öğrendiğim katolik piskoposa dedim ki 'bana öyle geliyor ki, burada büyük âşar mültezimi olup serveti sayesinde kuvvet ve nüfuz

²⁸ G. Perrot, *Souvenirs d'un Voyage en Asie Mineure*, 2. tab'ı, Paris 1867, s. 343-46.

kazanmış kocabaşılardan biri meclise gönderilse, daha büyük bir otorite ile daha cesaretle konuşur, dilekleri ve düşünceleri daha ziyade dinlenebilirdi.' Bana şöyle cevap verdi 'Meclise giden âza kendi adına değil, cemaat adına konuşmalıdır. Diğer taraftan Kocabaşılar mecliste ileri gidince şahıslarını tehlikeye sokmaktan ve gözetme zorunda buldukları herhangi bir Türk makamı ile bozuşmaktan korkabilirler'.. Görülüyor ki, durum oldukça karışıktır. Mühim bir karar almak bahis konusu olan önemli durumlarda büyük meclis toplanır, o zaman üyelerin miktarı daha kalabalıktır. Bu toplantıya muhtelif cemaatlerin dinî reisleri ile en nüfuzlu şahıslar çağrılır. Esasen meclise gidecek mebusu seçmek ve vazifesini tâyin etmek için cemaatin umumî toplantısı veya Avrupa'da olduğu gibi seçimler yoktur. Ne milletin mecliste temsili, ne de iç işlerini kendi kendine idaresi diye bir şey vardır. Bir kelime ile hiç bir şeyin kesin bir düzeni, bir nizamnâmesi yoktur. Bunun yerine sağduyu ve örf ve âdet hâkimdir. Otorite kendiliğinden tabîi olarak en zengin ve en kabiliyetliye ait olur."

Bir çok yerlerde meclislere, bilhassa küçük şehirlerde ve kasabalarda, *ağa* ve *vücûh-i memleket* adı altında eski âyân hâkim olmuşlardır. 1850 Vidin isyanında meclise ağaların hâkim olduğu, memurları, kadı ve müftiyi kendilerine uydurarak valinin otoritesini sifra indirdikleri ve işlere hâkim oldukları bizzat hükûmetin soruşturması neticesinde meydana çıkmıştır²⁹.

Ziya Paşa diyor ki: "Derebeyliği, yeniçerilik, muhassıl mütesellimlik usûl-i zâlimânesini Tanzimat'ı Hayriyye eğerçi *lafzan* ilga etmiş ise de... taşraların her yerinde derebeyleri elyevm mevcûd olup fakat isimleri başkadır. Bunlar iki sınıf olup bir takımı *konsoloslar* ve diğeri *âzâ-yi meclis*, *mu'teberân*, *vücûh-i belde* denilen erbâb-i nüfûz ve servettir.,³⁰

Tanzimat'ın ilânından sonra âyân, yalnız meclislerde değil, idarenin aşağı kademelerinde de hâkim olmakta devam ettiler. Yeni teşkilâtta kaza müdürleri, eski mütesellimler gibi valî tarafından o memleketin ileri gelen nüfuzlu ağaları arasından seçilir ve memuriyetleri

²⁹ Bak. H. İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Ankara 1943, s. 76. Ekler, No. VI, VII.

³⁰ Ziya Paşa, *Arzıhâl*, İstanbul 1372.

merkezî hükümetin tasdikiyle kesinleşirdi³¹. 1850 tarihli bir fermanda Vidin'de kaza müdürlerinin de, meclisteki âyân gibi Tanzimat esaslarına aykırı hareketlerinden şikâyet olunmakta idi³². Babîâli durumu bildiği halde, onların yerine göndermek için elinde, özel mekteplerde bu iş için yetiştirilmiş memurlar yoktu.

Tanzimat siyasetine karşı olan ulemâ da bu meclislerde muhafazakâr ağalar yanında yer almakta, bazı yerlerde halkı açıkca isyâna teşvike kadar gitmekte idiler.

Bu yolda fazla ileri giden ulemâya karşı Meclis-i Vâlâ'nın harekete geçtiğine dair bu devre ait arşiv kayıtları bulmaktayız. Meselâ Adapazarı meclisinde üye bulunan müftinin kahvehanelerde vergi aleyhine halkı tahrik etmesi üzerine kendisi azledilmiştir^{32a}.

Amasya'da karantinaya karşı ulemânın tahrikiyle karantina doktorunun katline sebep olanlar arasında meclis üyeleri de vardı³³. Midilli'de Mevlevî şeyhi Abdülkadir Efendi ile müderris Mustafa halkı isyana tahrik suçundan mecliste muhakeme edilmiş ve müderrise Şeyhülislâm tarafından ihtar gönderilmiştir³⁴. Reâyâyâya karşı eski keyfi hareketlerinde devam etmek isteyen ve böylece Tanzimat esaslarını çiğneyen bazı ağaların eyalet büyük meclislerinde veya İstanbul'da Meclis-i Vâlâ'da muhakeme edildiklerini ve yeni çıkarılan ceza kanunnâmesine göre hüküm giydiklerini görmekteyiz. Bazı elebaşlar verginin ağırlaştığını öne sürerek halkı tahrik etmekte idiler³⁵. Bunlardan Bâlâ âyanı Yağcıoğlu İbrahim ağa hâdisesi üzerinde durulmağa değer. Yapılan soruşturmaya göre, Bâlâ'nın Yeni Şeyh köyünden olan Yağcıoğlu ekseriya bu nahiyenin âyanlığını elde etmiş ve "her bir hususu angarya olarak bilâ ücret ahaliye rüyet

³¹ Bu sırada yazılan yazılarda kaza idare âmirlerine *kaymakam* unvanı kullanılmakta idi.

³² Bak. Lûtfi, *Târth*, TTK kütüphanesindeki yazma cild IX.

^{32a} Bak. Ekler, No. XII.

³³ Başvekâlet Arşivi, Bâb-i Âsafî defterleri, No. 370, 20 Safer 1257 tarihli yazı. Bak. Ekler No. IX.

³⁴ Ibid., 16 Safer 1257 t. yazı.

³⁵ "Yalvaç kazası ahâlisinden ma'lûm'ül-esâmî eşhâs Tanzimât-i Hayriyye usûl-i mehâsin-şümûlü iktizâsı üzere hisselerine isâbet eden tekâlifin 'adem-i i'tâ-sıyçün ahâliyi ifsâda ibtidâr eylemiş oldukları" (Ibid. s. 70, tarih: 4 Rebî'ülâhîr 1257). Adapazarı müftisi "Sögütlü karyesi ahâlilerine dahi sizin vergileriniz daha noksân iken ziyâde matlûb olunuyor deyü ihtilâle vermiş.. " (Ibid., 20 Safer 1257) ve başka benzeri hâdiseler için aynı defter.

ettirmeğe alışmış ve bu ana kadar bir akça teklif (vergi) vermemiş" tir. Tanzimata'a göre vergi muâfiyeti kalktığından elinde bulunan geniş mukata'a toprakları için herkesle beraber vergi vereceğini anlamış ve bunun üzerine kendi köyü ile diğer köyler ahalisini tahrik ederek Ankara civarına dörtyüz kadar fakir köylüyü toplamağa muvaffak olmuştur. Bu topluluk nasihatle dağıtılmış, Yağcıoğlu tutulmuştur. İstanbul'da Meclis-i Vâlâ'da yapılan soruşturmada geçen yıl 1500 kuruş vergi verirken bu sene kendisinden 2400 kuruş istendiğini, iki eşeği olan fakir bir köylüden eskiden almış kuruş alınırken bunun şimdi 150 kuruşa çıkarıldığını beyan ediyor³⁶.

Neticede, bu zümreler, tabii Reşit Paşa ve ıslâhatı aleyhine her vasıtayı kullanarak mücadeleye girişeceklerdi. Islâhattan sonra geçici devrede, bilhassa âşarın toplanmasında meydana çıkan kargaşalıklar ve eski mültezimlerle mahallî âyânın baltalama hareketleri yüzünden 1839-1840 yılı devlet gelirinin mühim bir kısmı toplanmamıştır. Mehmet Ali'ye karşı yapılan felâketli savaş neticesinde hazine zaten büyük bir sıkıntı içindeydi. Reşit Paşa iktidara gelince istikraz teşebbüsünde bulunmuş ve devlet masraflarının ve maaşların bir kısmını *eshâm kavâ'imi* denilen bonolarla ödemek mecburiyetinde kalmıştı³⁷. Reşit Paşa'nın Pâyitaht'taki düşmanları onu düşürmek için bilhassa bu durumdan yararlanmışlardır. Sarayda damatlar, Rıza, Mehmet Ali Paşalar Sultanı, Reşit aleyhine tahrik etmekte idiler³⁸.

³⁶ Bak. Ekler, No. XI.

³⁷ Bak. Ekler, No. V. İstikraz teşebbüsü için bak. R. Kaynar, 283-91; buna ait vesikalar No. 254 Mühimme defterinde bulunmaktadır. Ayrıca bu defterde Tanzimat'ın diğer iktisadî teşebbüsleri ve ticaret rejimi hakkında (gümrükler, 1838 ticaret muahedelerinin uygulanması, Feshane ve diğer fabrikalar, Ereğli'de maden kömürünün işletilmesi, para ve kredi) aydınlatıcı vesikalar vardır. Bu devirde Tanzimat'ın iktisadî-ticarî politikası için ayrıca bak. F. E. Bailey, *British Policy and the Turkish Reform Movement*, Cambridge, Mass., 1942. Gittikçe artan ticaret açığını altın ile ödemek zorunda kalan Babiâli, kâğıt paraya baş vurduğu gibi madenciligi ve ziraatı geliştirerek memleket servetini arttırmak gibi olumlu tedbirlere de baş vurmuştur. Sadık Rifat Paşa ve Reşit Paşa bu devirde memleket Avrupa'ı iktisat mefhumlarını sokmakta idiler. Reşit Paşa, liberal bir iktisadî-ticarî politikanın memleketi kalkındıracağı inancında idi. Yeni Türkiye'nin iktisadî durumu için hayatî bir ehemmiyeti olan bu devrin iktisadî tarihi henüz esaslî bir monografiye konu olmamıştır. Bu sahada iktisadî düşünce hakkında Z. F. Fındıkoğlu'nun, S. Ülgener'in çalışmalarını ilk adım olarak ehemmiyetle zikretmeliyiz.

³⁸ Bak. Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 1-12, C. Baysun neşri, Ankara 1953, s. 6-9.

Nihayet 7 Safer 1257/31 Mart 1841'de Reşit Paşa'nın azli³⁹ ile muhafazakârlar iktidara geldi. Şimdi Rıza Paşa duruma hâkimdi. O, askerî islâhata öncelik verdi.

Yeni idare iş başına geçer geçmez bütün valiliklere gönderdiği bir fermanla muhafazakâr müslümanları tatmin ve hükümetin muhafazakâr politikasını teyit etmeğe çalıştı. Bu fermanla Halife-Sultan "Ahkâm-i dîniyenin icrâsına dikkat farz-ı 'ayn'" olduğunu belirtiyor ve mazeretsiz beş vakit namazı terk edenlerin cezalandırılacağını ihtar ediyordu⁴⁰. Muhassılıklar derhal kaldırıldı, valiler eyâletin veya sancağın yalnız âsâyiş işlerinde değil, maliye işlerinde de eskisi gibi yetki sahibi oldular. Bu yerlerin "umûr-i mâliyyeleri umûr-i zabtiyyeleriyle birleştirilerek müşîrlerine emâneten ihale edilmiştir." Vergi defterleri gönderilmiş ve kendilerinden bu defterlerde tâyin edilen vergiyi tam olarak vaktinde göndereceklerine dair mühürlü taahhütnâme istenmiştir. Buna göre, ihmal yüzünden noksan gönderen valiler bu noksanı kendi ceplerinden ödemeğe mecbur olacaklardı. Maliye işlerini yürütmek üzere gönderilen müdür ve kâtip, valilerin emri altına konmuştur⁴¹. Rumeli'ye gönderilecek sabık Hariciye Nazırı Mehmet Sadık Rifat Paşa'ya ve taşradaki idarecilere hitâb eden ikinci bir ferman⁴² (evâil-i Receb 1258/1842 Ağustos ortaları) Tanzimat esaslarını teyit etmekle beraber, Reşit Paşa'nın en radikal görünen bazı reformlarını, devlet ve halk için doğurduğu güçlükler yüzünden kaldırmakta ve eski müesseseleri geri getirmekte idi. Bu fermanla Pâdişah, memleketi ve milleti kalkındırmak ve tebaanın emniyet ve huzurunu sağlamak maksadiyle "Tanzîmât-ı Hayriyye usûlü"nü koyduğu, fakat bazı güçlükler meydana çıktığını açıkladıktan sonra bu güçlükleri gidermek üzere bu esaslarda vükelânın oybirliği ile değişiklik yapıldığını bildirmektedir. Bu güçlükler ve alınan yeni tedbirler fermanla şöyle belirtilmektedir :

1 — Tâyin olunan vergilerin tahsilinde ahaliden bazı kimseler yalnız "kendü merâm ve maksûdlarını istihşâl ümniyesiyle" engel çıkarmaktadırlar. Bu gibiler hem halkı kıskırtmakta, hem de vergi

³⁹ Reşit Paşa'nın azlinda Mısır Meselesinin yeniden alevlenme istidadı göstermesinin başlıca âmil olduğu hakkında bak. Cevdet, *Tezâkir*, s. 8-9; R. Kaynar, s. 382-86. Lûtfi, VII, 6-7,

⁴⁰ Mühimme defteri, No. 255, Rebî'ülevvel 1258.

⁴¹ Başvekâlet Arşivi, Maliye yeni seri, No. 13663, 10 Ramazan 1257 t. yazı.

⁴² Bak. Ekler, No. XIV; karş. Lûtfi, VII, 35, 53.

toplanmasının gecikmesine sebep olmaktadır. Valiler bu gibi müfsidlerini araştırarak hak ettikleri cezaları vereceklerdir.

2 — Emânet usûlile, yâni devlet memurları vasıtasile âşar vergisinin tahsilinde kayıplara uğranılmıştır⁴³. Bu kayıpları önlemek ve aynı zamanda taşrada ileri gelenlerin ve halkın ticaret ve kazancını sağlamak üzere⁴⁴ âşarın mahallinde müdürlere ve ileri gelenlere “maktû'an” ihalesine karar verilmiştir⁴⁵.

Diğer vergilerin de eskisi gibi iltizâma verilmesi düşünülmektedir. Diğer taraftan daha 1257 yılı başlarından itibaren önemli bölgelerde *muhassılıklar* birleştirilerek eyâletlere *defterdar* adı altında daha geniş yetkili mâliye âmirleri tâyin edilmeğe başlanmıştı⁴⁶. Reşit Paşa düşünce her yerde muhassılların yerini bu defterdarlar almıştır.

3 — Memurların suiistimalleri ve halka kötü muameleleri önlenecik ve vergi meseleleri dolayısıyla halkı tahrik edenler cezalandırılacaktır. Yeni tedbirlerin uygulanması eyâletlerde, şimdi tekrar geniş yetkilerine ve otoritelerine kavuşmuş olan müşîrlerin, yâni valilerin eline bırakıldı ve genel müfettiş olarak Rifat Paşa Rumeli ve eski Meclis-i Vâlâ reisi Mahmud Hasîb Paşa Anadolu'ya gönderildi. Yapılan değişikliklerden biri de ilmiye sınıfını tatmin ediyordu: 1 Şâban 1257/18 Eylül 1841'den itibaren nâiblerin, maaşlarını muhassılıktan alan aylıklı memur sıfatına son verildi ve eskisi gibi şer'î resimleri doğrudan doğruya almalarına müsaade olundu. Fakat *harc-i imzâ* ve *ikrâmiye* yine yasaktı (bunlar vergi tevziinde kadılar ve nâibler tarafından *âdet* olarak alınırdı)⁴⁷.

* * *

⁴³ Muhassıllar ve adamları tarafından, yani doğrudan doğruya devlet tarafından toplanan, *der-anbâr edilen*, âşar, yani aynen alınan toprak mahsûlleri vergisi, bir çok yerlerde vasıta yokluğundan pazara getirilip paraya çevirilememiş, silolar olmadığı için çürüyüp mahvolmuş ve neticede bu en mühim gelir kaynağında ehemmiyetli bir azalma olmuştu. Tabii bunun bütün sorumluluğu Reşit Paşa'ya yükleniyordu.

⁴⁴ “Hem telefâtın önü kesdirilip ve hem de *vücûh ve ahâli hakkında bir nevi temettü' ve bâ'is-i ticâret olmak üzere*”, başka deyimle mültezim, âyân ve ağaların eskisi gibi devlet gelirine ortak olması için.

⁴⁵ Hatırlanacağı üzere kaza müdürleri bir çok yerlerde eski *âyân*, yeni deyimle *vücûh-i ahâlf* idi. Fermanda iltizam kelimesi yerine de *maktû'an ihale* terimi kullanılmıştır.

⁴⁶ İzmir'de defterdarlık ihdâsı hakkında Maliye yeni seri, No. 13663, s. 46. Reşit Paşa düşünce her yerde muhassılların yerini defterdarlar aldı.

⁴⁷ Bak. Ekler, No. XIII.

Reşit Paşa'nın vergi reformu yukarıda işaret ettiğimiz gibi, İmparatorluk içinde ciddi içtimaî sarsıntılara sebep olmuştur. Rumeli'de bazı ayaklanmaların bu noktayı eyice aydınlattığı görülmektedir.

1. *Niş İsyanı* (1841) : Sultan, Gülhane Hattı'nı valilere tebliğ ederken ilk iş olarak "asıl halkın rahatsızlığına sebep olan vergi maddesinin yolsuzluğu belâsını def'edüp ve hafifleterek bir hüsn-i sûret verileceğini" bildirmişti.

Herkesin belirli bir nisbette geliri üzerinden vergi ödemesi esası, angaryaların ve ilitzâm usûlünün ilgası, Sırbıya ile sınırdaş olan Niş bölgesinde özel bir fermanla reâyâ çorbacılarının⁴⁸ hazır bulunduğu bir toplantıda ilân edildi. Buna göre, herkes servetinin yüz kuruşta üç kuruş 12 parasını (bir kuruş 40 para) devlete vergi olarak verecek, bu vergiden müslümanlar ve diğer imtiyazlı şahıslar istisna edilmeyecek ve reâyânın vergisi her köyün *knezi* tarafından toplanacak, kanun dışı hiç bir vergi alınmayacak, memurlar herhangi bir şekilde kendileri için reâyâdan hiç bir şey alamıyacaktı ve kendilerini reâyâyâ besletmeyeceklerdi. Köylerden subaşılardan⁴⁹ kaldırılacak, yalnız kır-serdârı kalacak, o da masrafını kendi cebinden karşılayacaktı. Reâyâ bu ıslâhatı memnuniyetle karşıladı.

Bu vergi ıslâhatı, bölgeden alınacak verginin bir kısmını eskiden vergiye tâbi olmıyan bir kısım müslümanlara ve imtiyazlı "Avrupa tüccarlarına", yani Avrupa ile ticaret yapmak için özel müsaadesi olan gayrimüslimlere yüklediğinden köylünün vergi yükü yarı yarıya azalmış olacaktı⁵⁰.

Diğer taraftan vergi reformunu uygulamak için *muhassıl* adı ile yeni tâyin olunan geniş salâhiyetli maliye âmirleri tarafından herkesin mal ve mülkü tahrir olunmağa başlandı. Bu iş dokuz aydan fazla bir zaman aldı.

⁴⁸ Bulgarlar arasında zengince ileri gelenler *çorbacı* adile anılırdı. Her mahalenin bir çorbacısı vardı. Çorbacı hakkında bak. H. İncılık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Ankara 1943, s. 68, not 3.

⁴⁹ Bu *subaşılardan* hakkında İbid., indeks.

⁵⁰ Niş kazaları ve köylerinin vergisi mühim ölçüde artmış değildi :

1253/1837	de üç yük	30400	kuruş
1254/1838	de " "	25000	" "
1255/1839	de dört yük.		
1256/1840	da üç yük	79000	" "

Reformun uygulanmasına girişildiği zaman önceden tahmin edilemeyen güçlükler meydana çıktı. Evvelâ reâyâ tahrirde servetlerinin iki misli gösterildiğinden sızlanmağa başladılar; sonra, o zamana kadar vergi ödemeğe alışmamış bulunan eski imtiyazlı sınıflar, "Tanzimât-ı Hayriyye'yi adem-i kabûl dâiyesiyle" reforma karşı koydular. Bunların başında Niş kalesindeki müslümanlar geliyordu. Bu serhat şehrindeki müslüman ahali evvelce sultanlar tarafından verilen muâfiyetnâmelerle vergi ödemekten muâf tutulmuşlardı. Şimdi vergiye tâbi tutulmayı bir haksızlık sayıyorlardı. Pâdişah yeni bir ferman göndererek emri teyit etti. Diğer taraftan şimdiye kadar fakir reâyâ kadar vergi ödeyen zengin hıristiyanlar, çorbacılar da vergi nisbetlerinin servetlerine göre artması üzerine harekete geçtiler. "Şimdi hâl u tahammül ve kâr u ticarete göre hisselerini verdikleri halde erbâb-i iktidâra ziyade ve fukaraya az bir şey düşmesine eshâb-i iktidârın canları sıkılıp" vergi reformu aleyhine propagandaya giriştiler ve başka türlü iddialarla reâyâyı tahrik ederek ayaklanmalarına sebep oldular.

Reâyânın başlıca şikâyetlerini, *reâyâ vekili* sıfatını takınan iki çorbacı, Leskofçalı Nikola Çotkovik, Nişli Pazarbaşı İstasyon Marinkovik şöyle hülâsa ediyorlardı: 1 - Vergi başta yüz kuruşta üç kuruş 12 para olarak ilân edilmiş iken, sonra sekiz kuruş 12 para toplanmak istenmiştir. 2 - Şaraptan okkasına dört para, rakıdan sekiz para resmin affedildiğini Pâdişah fermânı ilân ettiği halde bu vergilerin toplanmasına devam edilmektedir. 3 - *Zecriyye* resminin ^{51a} toplanmasına eskisi gibi devam olunmaktadır. 4 - Bundan başka, yanlış doğru Osmanlı idarecilerine karşı mütad bir takım uygunsuzluklar isnâd olunmaktadır: Sözde Paşa köye inmiş, kendisine ziyafet hazırlatmış, içmiş sonra bazı bir takım uygunsuz hareketlere kalkışmış, 5- Müslümanların hıristiyan kadınlarını zorla müslüman yaptıkları da iddia edilmekte idi.

Osmanlı makamları ilk üç maddede Bulgarları teyit etmişler, fakat son iki maddede hakikate aykırı iddialar bulunduğunu ortaya koymuşlardır.

Verginin sekiz kuruşa çıkması şundan ileri gelmekte idi: Hükûmet bu bölgeden istenen vergi toplamını aşağı yukarı eski yıllar miktarında tesbit etmiş (üç yük 79 bin kuruş), ve bu miktar tesbit edilen servet miktarına bölününce nisbet yüksek çıkmıştı. Demek ki, hükûmet vergi gelirini indirmek istemiyor, yalnız bu yekûnun tebaa arasın-

^{51a} Alkollü içkilerden alınan bir resim, bak. A. Vefik, *Ibid.*, s. 404.

da servete göre daha âdil bir şekilde taksimini sağlamak maksadını güdüyordu. Şimdi müslümanlar, “Avrupa tüccarları”, Yahudi ve Kıptiler de vergiye tâbi tutulduklarından gerçekte köylünün ödeyeceği miktar eskisine göre yarıya inmekte idi. Reâyâ, bu noktayı gördü ve kabûl etti. Fakat bağ sahibi olan çorbacılar ve zengin hiristiyan köylüler şarap ve rakıdan alınan vergiye itirazda devam ettiler. Bağlarını battal edeceklerini, reâyâyâ artık iş vermeyeceklerini ve onların üzümlerini almayacaklarını söyleyerek köylüyü tahrik ettiler. Diğer taraftan reâyâ, *zecriyye* ve orman resimlerini Pâdişah’ın affettiğini ileri sürerek bunları ödemiyeceklerini bildirdiler. Tahsildarlara karşı koydular. Tahrik olunan reâyâ gelip Niş kalesi altında toplandılar. Paşa, görüşme için aralarından dokuz çorbacıyı çağırdı ve reâyâyı köylere geri gönderdi. Sonra bu çorbacıları, tahrikci sifatiyle tevkif ederek Sofya’ya yolladı. Bunlar ancak iki ay kadar bir zaman sonra, iddiaya göre Paşa’ya para vererek, serbest bırakıldılar. Çorbacıların tevkifi hâdiseyi büsbütün alevlendirdi. 1500 kadar reâyâ, tekrar Niş varoşunda toplandılar; yüzde üçten fazla vergi ödeyeceklerini, zira fazlasını memurların ve kocabaşların haksız yere kendilerinden almak istediklerini iddia ettiler. Reâyânın, vergi işlerinde Osmanlı idarecileri ile birlikte hareket eden kocabaşlara karşı cephe alması bilhassa kayda değer⁵¹. Vergi defterleri kocabaşlar (vilâyet meclisinde üye olan hiristiyan ileri gelenleri) ile reâyâ tarafından tetkik edilmek üzere kiliseye gönderildi. İncelemeden sonra borçlu oldukları vergileri ödemeleri için reâyâyâ bir ay daha mühlet verildi. İkinci mühlet de geçtiği halde köylü vergilerini ödemedi ve iddialarında ısrar ederek bu sefer Niş kalesi altına derme çatma silâhlarla silâhlanmış olarak gelip toplandılar^{52a}. Niş - İstanbul yolunu kestiler. Değirmenleri ele geçirdiler ve rasladıkları müslümanı katletmeğe başladılar. Bunu gören Niş ileri gelenlerinden ve meclis âzasından

⁵¹ Kocabaşlar hiristiyan âyanı sınıfaile eskiden beri *vergi*’nin hiristiyan mükellefler arasında taksiminde, toplanıp sorumlulara tesliminde hükümetce vazifelen-dirilirlerdi. Onların çok defa bu işlerde yaptıkları suiistimaller reâyâyı aleyhlerine çevirmişti. Eskiden müslüman âyan ile bu kocabaşlar vergi işleri için kadı mahkemesinde toplanırlardı. Tanzimat’tan sonra ise yeni teşkil edilen büyük ve küçük meclislere dahil olarak aynı rolü oynamakta devam ettiler.

^{52a} Bir Osmanlı memuruna göre âsiler 1500 kadardı. Fakat Müfettiş Ârif Hikmet Bey’e göre Niş, Leskofça ve Şehirköy kazaları hep birden ayaklanmışlardır (bak. *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, s.29).

Kerim Bey kendi teşebbüsü ile harekete geçerek reâyâ üzerine yürüdü ve İstanbul-Niş caddesinin geçtiği Kotine boğazını ellerinden aldı. Niş valisi bu hareketi köylerdeki çorbacıların tahriklerine atfediyor ve gözlerini yıldırma için Kosova tarafından Arnavut askeri (bir rivâyette 200, başka bir rivâyette 1500 kişi) çağırarak âsi köylerin üzerine gönderiyor. Topların yardımı ile âsilerin esas merkezi olan Kamanıça ve Mutafca köylerindeki kuleler zaptediliyor (1841 Nisan).

Âsilerin reisi kocabaşı Miliyo bu çarpışmalarda maktûl düştü. Reâyâ köylerine dağılmağa başladılar. Yağmacılık yapmayacaklarına dair sergerdelerinden *besa* 'yemin, alınmış olan Arnavutlar sözlerinde durmadılar. Sonradan düzenlenen bir rapora göre, Niş havalisinde Arnavutlar tarafından 205 köy yakılmış, ölenler olmuş, kadınlar ve çocuklar esir edilmiş, hayvanları ellerinden alınmıştı. 28 köy ahalisi çocukluğu ile beraber Sırp hududunu aşarak öbür tarafa kaçmışlardı.

Hükûmetin hiç arzu etmediği şekilde bu vahim durumun meydana gelmesi üzerine, Balkanlar'da hıristiyan ahalinin hâmisî olduğunu göstermek için her fırsattan istifadeye kalkışan Rusya, müdahalede gecikmedi. Kont Nesselrode, Babıâli'ye, hâdiseyi kötöleyen ve protesto eden bir nota verdi. Çar hükûmetinin bir daha bu şekilde uygunsuzlukların çıkmasını önlemek için gereken tedbirleri mahallinde dolaşarak tesbit edecek bir memur göndermeğe karar verdiği de bildiriliyordu. Babıâli telâşa düştü. Hâdisenin kapanmış olduğunu ileri sürerek bunu önlemeğe çalıştı. Nihayet bu memurun reâyâ arasında soruşturmada bulunmaksızın Niş bölgesinden öylece geçmesini kabul etti^{52b}. Diğer büyük devletler, Rusya'dan geri kalmak istemediler. Mısır işinden mağlup çıkmış olan ve bu sırada Lübnan'daki kargaşalıklara müdahale eden Fransa da harekete geçti. Niş hâdisesini kötöleyen bir nota verdi ve bu bölgede soruşturma yapmak istediğini bildirdi. Fransa'nın bu iş için akademi âzasından M. Blanqui'yi bu bölgeye gönderdiğini biliyoruz⁵³. Şu da kayda değer ki, genel bir ayaklanma için kırkbin tüfek sağlamak için âsilerin bir ajanı Fransız konsolosu ile bu sırada temas sağlamıştı⁵⁴. Prens Metternich de hâdiseyi protesto eden bir nota göndermekten geri kalmadı ve bu kargaşalıkların Osmanlı İmparatorluğunda genel hoşnutsuzluğa yol

^{52b} Lütfi, VII, 109-113.

⁵³ *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, s. 32.

⁵⁴ Başvekâlet Arşivi, iradeler, sandık 13,2420 sayılı irade.

açacağını ve dışarıda İmparatorluğu korumaya çalışanların çabaları üzerinde kötü etkiler yapacağını belirtti⁵⁵.

Babıâli, hâdiseyi bir an önce kapatmak ve milletlerarası bir müdahaleyi önlemek için bütün gayretini harcıyordu. Hâdis, bölgeye muhtariyet verilmesi veya Sırbistan'a eklenmesi şeklinde sonuçlanabilirdi. Hükûmetin tahkikat için gönderdiği Ahmet Tevfik Bey'e göre, bu ayaklanma hakikatte reâyânın vergi ve sair sebeplerden oğradığı haksızlıklardan doğmamıştır, daha ziyade siyâsî bir mahiyet taşımaktadır. Bu bölgedeki altı nâhiye, evvelce "Sırbîya"ya ilhak için ayaklandırıldığı zaman müslüman halkın bu bölgeden çıkarılacağı ümidi reâyâ zihninde yer etmiş ve hâdis reâyâ ileri gelenlerinin tahrikile patlak vermiştir. Sonradan Sırbistan'a sığınmış olan Reâyâ'nın geri getirilmesi maksadile yapılan görüşmeler için Niş'e gelen 35 reâyâ Niş için farklı bir idare usûlü istemişler ve "sûret-i idâre-i istiklâliyet" dair sözler söylemişlerdir.

Muhtar Sırbistan'ın bu bölge ile sınırdaş olması hâdiselerin zuhuruna şüphesiz büyük ölçüde etki yapmıştır. Tahrikçiler oraya kaçıp sığınıyorlar ve himaye görüyorlardı. İsyân sırasında Sırp Prensi kaçıp gelen 28 köy halkını hayvanları ile birlikte memleketine kabul etmiş ve bunlara karşı asker sevk olunursa kendilerine yardıma mecbur kalacağını bildirmişti. Âsiler, gerçekten bütün ümitlerini Sırp Prensine bağlamışlardı. O zamanki Sırp Prensi Mihal Obrenović'in çekingenliğine karşılık Prens Liubitsa âsiler lehine kesin olarak müdahalede bulunulmasını istiyordu. Babıâli, Prens Mihal'e bir ihtar mektubu gönderdi ve oraya sığınmış olan Bulgar köylülerinin geri gönderilmesini talep etti. Diğer taraftan Sırbistan'dan atılmış olan eski Prens Miloş Obrenović, Eflak'da Bulgar komitecileri ile münasebette bulunuyor ve Rumeli'de vukua gelecek genel bir ayaklanma sayesinde bütün güney Slavlarının başına geçme emelini besliyordu. Osmanlı makamları, âsilere karşı gevşek davranılırsa bunun bütün Rumeli'de genel bir ayaklanmaya yol açmasından ciddî olarak endişede idiler⁵⁶.

Babıâli, Niş hâdisesi üzerine derhal esaslı soruşturmalara girişti. Tanzimat'ın uygulanması için Rumeli'ye gönderilmiş olan genel

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ İrade No. 2424.

müfettiş Arif Hikmet Bey derhal Niş'e hareket etti ve soruşturma neticesini bir rapor halinde Babiâli'ye sundu⁵⁷.

Muhtelif kaynaklardan gelen, bu arada Sırp hükûmeti tarafından verilen raporların ışığı altında Meclis-i Vâlâ'da mesele uzun uzadıya görüşüldü. Sadrâzam, Pâdişah'a bu müzakereleri özetliyen arz tezkiresinde⁵⁸ "Anadolu ve Rumeli taraflarında vâki olan uygunsuzlukların ekseri memurların vergi maddesinde yolsuz hareketlerinden neş'et etmiş olacağı zâhir"dir hükmünü vermekte idi. Reâyâyı yatıştırmak üzere derhal bir takım tedbirler alındı. Yakup Paşa kumandasında Niş'e muntazam asker, *asâkir-i nizâmiye*, gönderildi. Arnavut başıbozuk askerinin esir ettikleri reâyâ fidye verilerek ellerinden kurtarıldı. Yağmaladıkları mallar geri alındı. Padişah, *'atiyye-i şâhâne* olarak reâyâyı 150 bin kuruş dağıttırdı. Sırbistan'a kaçıp sığınmış olan köylülerle mahallî makamların görüşmeleri neticesinde bunlar yavaş yavaş gelip köylerine yerleşmeğe başladılar. 1257 C. başları/1841 Haziran sonlarına doğru bunlardan 400 aile gelmiş ve köylerine yerleştirilmiş bulunuyordu.

Niş isyanı dolayisile meydana çıkan meseleler, Tanzimat'ın ilânı sırasında Rumeli'deki şartları yakından gözlemek bakımından önemlidir. Bu isyan göstermiştir ki, evvelâ Tanzimat esaslarının ilânı gayrimüslim reâyâda büyük ümitler doğurmuş, Pâdişah'ın vaadlerini benimseyen bu reâyâ fırsat buldukları yerde tanınmış bir takım haklar için direnme hareketlerine girişmişlerdir. Vergi işlerinde eski idarî suiistimallere artık katlanmıyacıklarını, haklarını aramağa kararlı olduklarını göstermişlerdir. Reâyânın bu cür'etli hareketi ve yabancı müdahaleler, Babiâli'yi ciddi kaygılara düşürmüş ve Tanzimat'ın memlekette doğuracağı tehlikeler hakkında muhafazakârların tahminlerini haklı çıkarmıştır. Muhafazakârlar için, Tanzimat'ın reâyâyı şımarttığı, genel bir ayaklanma ve İmparatorluğun parçalanma tehlikesini yarattığı iddialarını Niş isyanı doğrulamış bulunuyordu.

Diğer taraftan Tanzimat'ın yeni vergi politikası eski düzeni bozarak kargaşalık doğurmuş, vergilerin toplanmasına engel olmuştu. Bu isyanda bilhassa dikkati çeken bir nokta, harekette, eskiden vergi imtiyazlarına sahip olan zümrelerin ön ayak olmuş bulunmalarıdır. Soruşturmalara göre bir tarafta reâyâyı tahrik eden çorbacılar ve

⁵⁷ Lûtfi, *Târîh*, VII, 116-120.

⁵⁸ İradeler, sandık 13, No. 2420.

kocabaşlar, diğer tarafta isyanı şiddetle bastırmağa ön ayak olan müslüman ağalar eski imtiyazlarının ortadan kalkmasına razı olamıyorlar ve “Tanzimat’ın âdem-i kabûlü dâiyesiyle” hareket ediyorlardı. Hıristiyan cemaatinin ileri gelen çorbacıları ise, Osmanlı hâkimiyeti yıkıldığı ve müslümanlar memleketten çıktığı takdirde ağaların yerini alacaklarını umarak ayaklanmanın liderliğini üzerlerine almakta idiler.

Bu içtimaî çatışma karşısında mahallî memurların tarafsız hareket etmedikleri ve eski suiistimallerden kurtulamadıkları meydanda idi. Arnavut başıbozuklarının şiddetli hareketi, muhafazakârlar için Şerî’atca mâzur görülebilirdi. Zira Halife’nin emirlerine karşı isyan eden gayrimüslimlerin arazisi *Dâru’l-harb* sayılırdı. Fakat şimdi Babîâli’deki ıslâhatçı bürokratlar, imparatorluğun bekası adına Şerî’at’a değil, durumun icaplarına uymak lüzumuna inanmakta idiler. Meclis-i Vâlâ’daki görüşmeler, merkezî hükümetin bu samimî arzusunu aksettirmektedir. Bununla beraber Tanzimat politikasının, kitleleri şiddet ve taassupla harekete geçiren çatışma karşısında etkisiz kaldığı 1850 Vidin isyanında daha belirli bir şekilde meydana çıkmıştır.

II. Vidin İsyanı (1850) :1850 Mayısında Vidin, Sahra, Belgradık, ve Lom kazalarında adetleri on bini bulan Bulgar köylüsü ayaklandı, kırdı ve köyde rasladıkları müslümanları soymağa ve öldürmeğe başladılar. Belli başlı kalelere sığınmış bulunan müslümanları kuşattılar. Vidin - İstanbul yolunu kestiler. Her tarafa tahrikçiler salarak isyânı bütün Bulgaristan’a yaymağa çalıştılar. Hükümet, şiddet kullanmadan hâdiseyi yatıştırmak için bir müfettiş gönderdiği sırada Vidin ağaları başıbozuk çeteleri teşkil ederek reâyâ üzerine şiddetle atıldılar ve bunları dağıtmağa muvaffak oldular. Reâyânın bir kısmı köylerine, bir kısmı Sırp hududuna gittiler. Ancak müfettiş Ali Rıza Paşa idaresindeki *asâkir-i nizâmiye*’nin gelmesiyle Bulgar köylüleri kendilerini emniyette hissedebildiler ve köylerine döndüler. Bu isyanda da, Sırbistan’da yuvalanmış ihtilâlcî komitelerin ve milletlerarası durumun etkileri inkâr edilmezse de⁵⁹, köylüleri kitle halinde ayaklandıran esas sebepleri, gayri müslim reâyâ ile büyük toprak sahibi müslüman ağalar arasında Tanzimat’ın ilânile beraber büsbütün gerginleşen münasebetlerde

⁵⁹ Vidin isyanı hakkında, H. İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, 45-111.

aramak gerekir⁶⁰ ve Osmanlı makamları da soruşturmalar sonucunda bu hükme varmıştır.

Bu serhat bölgesinde müdafaa ve emniyet düşüncesile “her bir karye tapu ile birer ağaya verilmiş”⁶¹ ve bu hak yalnız müslümanlara tanınmıştı. Bölgenin ileri gelen ağaları mukâta’a usûlüne göre, yâni açık artırma sonunda ödedikleri bir nevi peşin kira, *icâre-i mu’accele* ile buradaki mirî toprakları tasarrufları altına geçirmiş bulunuyorlardı. Bu işlemlerde suiistimaller eksik değildi⁶². Kaydı hayatla tasarruf ettikleri ve erkek çocuklarına intikal ettirebildikleri bu devlet toprakları üzerinde onlar, kontrolün gevşekliğinden istifade ederek hakikî mülk sahibi gibi hareket etmeğe alışmışlardı. Reâyâ bu topraklar üzerinde ağaların kiracıları olarak oturmakta ve toprağı işlemekte idiler. Toprak kirası karşılığı olarak bir iki ay ağa hesabına angarya çalışırlar, ayrıca senede bir araba odun getirmeğe veya yerine 12 kuruş vermeğe, aile başına *hurizma zahiresi* adı ile her cins zahireden yirmi beşer okka, *budarluk* adı ile mısır mahsulünden araba başına 30-40 okka mısır vermeğe, bağlardan bir asmaya 12 para ödemeğe koyunlarının *otlakiyesi* olarak bir miktar peynir vermeğe mecbur idiler. Ağalara ayrıca kovan parası, mandra parası adı ile bir takım ek resimler öderlerdi. Köylünün bu suretle ağaya ödediği vergiler devlete ödediği âşar vergisi ve cizyenin toplamına eşit idi. Ağalar kasaba ve şehirlerde otururlar ve köylerini *subaşı* denilen kâhyaları vasıtası ile idare ederlerdi. Bu subaşılar kendi geçimlerini reâyâ sırtından çıkarır ve yol vesair masrafları için ayrıca yılda 1400-1500 kuruş toplarlardı. Ayrıca tımar rejiminde sipahilerin almış oldukları para cezalarını, cerîmeleri, bu ağa subaşılığını almakta devam ediyorlardı. Özetle, eski Osmanlı müesseselerinin soysuzlaşması neticesi olarak Vidin bölgesinde hakikî bir müslüman ağalar hâkimiyetinden bahsetmekte mübalâga yoktur.

1839 Gülhane Hattı ile angaryanın kaldırılması üzerine Vidin reâyâsı, başka bölgelerde olduğu gibi⁶³, arazi kirası olarak artık ağalara angarya çalışmıyacaklarını bildirdiler. Buna karşı ağalar da toprak sahibi sıfatile haklarını ileri sürdüler. Toprak devletin değil,

⁶⁰ *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, 91-92; R. Kaynar, 272-83.

⁶¹ *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, s. 90, not 4.

⁶² *Ibid.*, 91.

⁶³ Bosna’da angarya için bak. *Bosna’da Tanzimat’ın Tatbikine Ait Vesikalar*, Tarih Vesikaları Dergisi, No. 5, s. 38.

bizimdir demeğe kadar gitmekte idiler. Anlaşmazlık İstanbul'a aksetti. Hükûmet, Padişah'ın bir iradesiyle Vidin'de angaryanın kalkmış bulunduğunu bir daha kesin bir şekilde teyit etti. Fakat bu hükmü uygulayacak olan mahalî idareye, Vidin Meclisi'ne, köy ağaları hâkimdi. Onlar da, yine Gülhane Hattı esaslarına sığınarak bütün tebaa emlak ve arazisine serbestce mâlik ve mutasarrıftır, kimse kimsenin toprağını karşılıksız zaptedip işleyemez, iddiasile itiraz ettiler⁶⁴. Babıâli, eshâb-i çiftlikâta gadrolmamasını da haklı bulduğundan meseleyi mal sahibi ile kiracı arasında bir mesele olarak telâkki etti ve kendi aralarında anlaşmaları gerektiğini bildirdi. Reâyânın mümessilleri olan knezler ile çiftlik sahipleri bir araya geldiler. Yapılan görüşmeler sonunda ağaların toprak üzerinde hakları ve mahsûlden alacakları miktarlar tesbit olundu ve 1841 yılından itibaren yürürlüğe girmek üzere bu anlaşma Babıâli tarafından tasdik edildi.

Angarya kalkmış olmakla beraber meselenin aslına, yâni köylü ve toprak meselesine ilişilmemişti. Kayde değer olan nokta, Batı liberalizmine tâbi olan Tanzimatçılar, çiftlik sahiplerinin tasarruf haklarını titizlikle korumak gerektiği düşüncesinde idiler⁶⁵. Ağaların bu topraklar üzerinde ne suretle hak sahibi olduklarını onlar araştırmadılar. Tabii Tanzimatçılardan bütün imparatorluğu alt üst etmesi muhtemel olan etraflı bir toprak reformuna girişmelerini beklemek yersiz olurdu. Kaldı ki, böyle bir reform, zaten Sırların göz diktiği bu bölgede müslümanların nüfuz ve kudretinin tamamen kırılması ve bölgenin müdafaasız kalması neticesini verebilirdi. 1841'den sonra ağalar Tanzimat'ın mülkiyet anlayışından istifade ederek mirî toprakları daha sıkı bir şekilde tasarrufları altına soktukları gibi, bir taraftan da livâ meclisine hâkim olduklarından İstanbul'dan gelen emirleri kendi bildikleri gibi uygulamışlardı. 1850'de Meclis-i Vâlâ bu ağaların ıslâhatı çığneyerek "reâyâyî bayağı kendi esirleri hükmüne koymuş" oldukları kanaatine varmıştı.

Rumeli'de hiristiyan tebaanın ayaklanmaları ile Anadolu'daki muhalefet ve kaynaşmanın esas konusu daima yeni vergi rejii-

⁶⁴ *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, 95-96.

⁶⁵ Batı'nın tesirile 1847'de alınan bir tedbir, verâset hakkının kız evlâda teşmili, çiftlik sahiplerinin aslında mîrîye ait bu topraklar üzerinde tasarruf haklarını tam mülkiyete doğru götürülen yeni bir adım teşkil etti (Ibid., 98).

minin getirdiği deęişikliklerdir. Tahriklere ön ayak olanlar da, imtiyazlı zümreler, hıristiyan çorbacılar, müslüman ağalar ve ulemâdır. Fakat hıristiyanlarla müslüman zümrelerin muhalefeti arasında şu mühim fark vardır : Rumeli'de Gülhane Hattı'nın doğurduğu kaynaşma derhal millî-siyasî bir ayaklanma ve milletlerarası siyasetin ilgilendiği bir konu olma istidadını göstermiştir. Rumeli'de reâyâ, çorbacıların idaresinde esaslı içtimai reformlar için harekete geçmekte, Anadolu'da ise eski Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel müesseselerini temsil edenler bu gibi reformlara mukavemet etmekte ve halkı peşlerinden sürüklemektedirler. Bu tarihten sonra Balkanlarda millî uyanış ve modernleşme hareketleri gelişirken Türk politika hayatına, uzun zaman taşraya hâkim âyân-ağaların gelenekçiliği ile merkezdeki bürokratların modernleşme çabaları arasındaki çatışma hâkim olacaktır.

E K L E R

I.

Rumeli Müşîri Ahmed Zekerîyya Paşa'ya hüküm.

Evâil-i Cemâziyelâhîr 1254/1838 Ağustos sonları.

(İstanbul Başvekâlet Arşivi, Mühimme Def. No. 253, s. 10).

ردیف منصوره ایالت روم ایلی ایالتی مشیری وزیرم احمد زکریا پاشا أجلاله یه ومشیر مشارالیهک ید ادارهسنده کائن محلرک قضاة ونوابنه وویودکان واعیان ووجوه مملکت وبالجمله ایش ارلرینه حکم : بیانندن مستغنی اولدیغی اوزره ممالک محروسة المسالک شاهانهده ساکن و متوطن کافه اهالی ورعیت حضرت ظلیتسمات ملوکانهمه ودیعه جناب رب عزت و طرف اشرف پادشاهانهمدن دخی محلرنده بولنان مأمورین و حکام و وجوهه امانت اولارق لیل ونهار اقدم افکار خیریت دثار ملوکانهم زیر سایه هماوایه شهریارانهده مستظل و محمی اولان اعلا و ادنی بالجمله اهل اسلام ورعایانک ازهر جهت حمایت و صیانت واثار رنجش وتعدیدن وقایتلریله زمان معدلت اقتران جهاندارانهده بالوجوه آسوده حال و کمال حضور و امنیتله مسترح ومطمئن البال اوللاری اسبابنک استحصالی قضیه خیریهسنه مصروف ایدوکی رهین بداهت و ذکر اولنان مأمورین و حکام و وجوه مملکت دخی دائما اشبو دقیقه لری کوزهدرک و طریقه انیقه انصاف وحقانیتدن ایرلمیهرق هر حالده فقرا و ضعفا وعجزه رعایا اوزرلرینه بسط جناح رأفت وشفقت ایله طرف مستجمع المجد والشرف شهریارانهم ایچون هرکسندن دعوات خیریه استجلابنه اهتمام ودقت ایلملری بجملهسنه فریضه ذمت مأموریت و

متحتم عهده¹ صداقت و درایت ایکن الحاله هذه روم ایلی جانبنده اولان محلك اكثر وجوه و متعینانی اصلا بو اصول مرغوبه به رعایت ایتمیهرك مملکتلرنده بولنان رعایایی کندو عبد مشتر الری حکمنده طوتوب چفتلك خدمتلرنده و سائر امور و خصوصلرنده جبراً بلا اجرت قوللانمق بریسی اولدیغی چفتلكدن ایریلوب بر آخر چفتلگه و یاخود غیرى کار و کسبه گتمک مراد ایلدکده صالیورلامک و امور تزویج و تزوجنه و اجرایی مابینلرینه بیوجه مداخله ایلمک مثللو مظالم و تعدیاته اجتسار اوزره اولدقلری بودفعه تحقیقکرده² پادشاهانهم اولوب³ عصر باهر النصر ملوکانه مده کرك اهل اسلام و کرك رعایا هیچ فرده او مقوله خلاف رضای باری حال و حرکت وقوعی بر وجهله تجویز اولنیه جغی ظاهر و علی الخصوص عهد قریبده تنظیم ایله هر طرفه نشر و اعلان اولنان جزا قانوننامه⁴ همايونم احکامنه بالوجوه منافی و مغایر اوله رق بعد ازین بو مثللو حرکت جرات ایدن ایشیدیلور ایسه اول کسه حقنده قانوننامه⁵ مذکور احکامک اجراسنی کندوسی دعوت ایتمش اوله جغندن بلا امحال تأدیبات لایقه سنک اجراسنه ابتدار اولمق اوزره لازم کلانلره تنبیهاک اکیده نک اعلانی خصوصی دار شورای باب عالی و مجلس و الای احکام العدلیه ده تنسیب اولنش و بونلردن بشقه بعض محللرده رعایا قزلرندن ایستدکلرینی ادعیاء اصل مسلمان اولور دییهرك اهل اسلامدن مراد ایلدکلری کسنه لره جبراً تزویج ایلمک مثللو وضع و حالات وقوعه بولمقده اولدیغی روایت اولنوب فی الحقیقه هدایت ربانی ایله حائز شرف باهره⁶ اسلامیه التجا و دخالت ایدنلر اولور ایسه انلر مستننا اولمق اوزره اوله اسلامیتی شرعاً تحقق و تبین ایتمیانلرک جبراً شوکئا بوکئا عقد و تزویجی

¹ 1837 Nisan'ında II. Mahmud Bulgaristan'da ayaklanma teşebbüsü üzerine Varna - Şumnu - Silistire - Ruscuk yolile Tirnova'ya gitmiştir (Esad Efendi'nin *Takvîm-i Vekâyi'*, sene 1252, defa 149 da çıkan seyahatnâmesi, keza Lûtfi, *Târih*, V, s. 90, H. İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar meselesi*, Ankara 1943, 27-28).

خصوصی دخی رضای میامن اقتران ملوکانه مک خلافنه بر کیفیت بولنش اولدیغنه بناء کُرک اشبو خصوصک و کُرک بالاده محرر سائر تعدیات واقعه نك منع خصوصنه اراده، مراحم عاده، ملوکانه م تعلقیله اولبابده شرف افزون صحیفه، صدور اولان خط همایون ابهتتمون شهریارانه م منطوق منبئی اوزره روم ایلیده کائن بالجمله مشیران عظام و فریقان کرام و سائر اقتضا ایدنلره و صایای مشروعیه حی حاوی بشقه بشقه اوامر شریفه تصدیق و اهالی و فقرا خدمت مباشریه مصارفنه دوچار اولماق ایچون هر محله مشیر و فریق و والیرینک قپو کتخدالرینه بعض ایجاب ایدن محللرده محصل و یوده لرک مدیر امورلرینه تسلیماً ارسال و تسیر اولنش و مشیر و فریق و والیر و سائرلری دخی اشبو اوامر جلیله، ملوکانه می قضا بقضا اعلام ضمننده طرفلرندن تعیین ایده جکلری ادملرک مصرفلرینی کندو یدلرندن رؤیت ایدرک بو وسیله ایله اهالی و رعایادن بر آقچه و بر حبه التامسنه اعتنا و دقت ایلملری تنبیهی دخی درج و تذکیر قلنمش اولنغین اشبو فرمان جلیل العنوان شاهانه م دخی اصدار و سنکه مشیر مشارالیه سن قپو کتخدا که تسلیماً تسیر اولنمشدر امدی وصول فرمان عالیشانده صورت اراده، معدلت افاده، جهاندارانه می زیر اداره کده کائن محللرک وجوه و ضابطانه و سائر لازم کلنلره اطرافیه تنبیه و تفهیم برله بعد ازین ودیعه، جناب کبریا اولان عجزه، رعایایه هیچ کسنه طرفندن بیوجه اثار تعدی ورنجیده وقوعه کللمسی و رعایای مرسومه دخی حقلرنده ارزان قلنان اشبو مرحمت و شفقت ستیه، شهریارانه مک قدر و شکرینی بیلهرک کندو عرض و ادب و کار و کسبلریله مشغول اولوب خارج از طور رعیت وضع و حرکته بولنیهرق جمله سنک سایه، ابهتوایه، ملوکانه مده حمایت و صیانت و آسایش حال و استراحتلری و سائلنک استکالنه صرف رویت ایلیه سن و سنکه قضاة و نواب و سائر مومی الیه م سز مضمون امر و فرمان ملوکانه م سز کدخی مجزومکز اولهرق موجب و مقتضاسیله عمل و حرکته جمله کُرک بالاتفاق کمالیله اقدام و دقت

و بوندنصكره دخى او مقوله وجوه و سائر لرى جانبلرندن كندو حالنده اولان اهل عرض رعايابه بالاده بيان اولنان شيلر و سائر جهتلىله بر گونه جور و تعدى وقوعى خبر النور ايسه اشبو اويغونسزلغه جسارت ايدن هر كيم اولور ايسه اولسون بر موجب قانوننامه جزا حقنده لازم كلان تأدييات شديدنك عاجلاً اجراسنه ابتدار اولنه جفندن غيرى او مثللو خلاف رضاي بارى حر كته متجاسر اولنلر اخر تده دخى دوچار مسئوليت و عقاب اوله جقلىرندن شبه اولماغله اكا كوره طاورانيلوب هر حالده ايفاي لوازم حقانيتكارى و صداقته اهتمام و غيرت و مغايرى وضع حر كت و قوعندن و بوماده ضمننده اهالى و رعايادن خدمت مباشره نامى و نام آخر ايله بر آقچه و بر حبه اخذ و تحصيلندن غاية الغاية حذر و مجانبت ايلمكز بابنده .

فى اوائل ج سنه ۱۲۵۴

II.

Abdülmeçid'in Cülûsunda Eyaletlere gönderdiği Ferman.

Evâil-i Cemâziyelevvel 1255/1839 Temmuz sonları.

(Bursa Şer'îyye sicilleri, Bursa müzesi, defter C. 540)

دستورون مكرمون مشيرون مفخمون نظام العالم مدبرو امور الجمهور بالفكر الثاقب متمو مهام الانام بالرأى الصائب ممدوبنيان الدولة والاقبال مشيدو اركان السعادة والاجلال المحفوفون بصنوف ملك الاعلى اناطولينك صاغقولى يمين و يساريله نهايتنه وارنجه واقع مشيران و وزيراي عظام ادام الله تعالى اجلالهم و اعظم الامراء الكرام و افاخم الكبراء الفخام اولوالقدر والاحترام اصحاب العز والاحتشام المختصون بمزيد عناية الملك الاعلى فريقان وميرميران كرام دامت معاليهم واقاضى قضاة المسلمين اوالى ولاة الموحدين معادن الفضائل واليقين رافعوا اعلام الشريعة والدين وارثو علوم الانبياء

والمرسلين المختصون بمزيد عناية الملك المعين موالى فخام زيدت فضائلهم
مفاخر القضاة والحكام معادن الفضائل والكلام قضاة ونواب زيدت فضلهم
ومفاخر الاماجد والاعيان متسلمين وويوده كان زيد مجدهم ومفاخر الامائل
والاقران اعيان وسائر ضابطان وبالجملة ايش ارنلرى زيد قدرهم توقيع
رفيع همايون واصل اوليجق معلوم اولاكه جناب مالك الملك والملكوت
وصاحب العز والجبروت جل شأنه وعم نواله ارادت عليه ازليه ومشيت
پر حكمت لميزليه سيله بنم ذات شوكتهايت ملوكانه مى سلاله طاهره عثمانيدن
خلقى وتكوين و اولوجهله بودفعه بالوراثه والسعادة تحت على بخت عثمانى
واريكه سلطنت جهانبانى به اجلاس ايله امير المؤمنين وخليفه روى زمين
ايليه رك زمام مهام انام وعنان امور جمهور خواص وعوامى يد مؤيد جهاندارمه
توديع وتسليم بيورمغله بندخى عهدته خلافت و ذمت امارت شهر يارانمه
لازم ومتحتم اولديغى وجهله ظل ظليل شاهانه مله مستظل ومحمى اولان
بالجملة اهالى وفقرا ورعايا وبرايانك حسن همت وصيانت وكافه مظالم
وتعديتدن وقايتلريله زمان ميامن اقتران تاجدارانه مده هر كسك آسوده
نشين پستر استراحت اوللرى اسبابن استحصاله صرف همت وعطف عنان
عزيمت ايتمكى جداً وحقيقه حظوظ نفس نفيس وحضور خواب وجليس
همايونمه تقديم وترجيح ايتمش اولديغم مثللو طرف باهر المجد والشرف
جهاندارانه مدن بمالك محروسة المسالك شاهانه مه منصوب اولان مجموع ولاه
وحكام وضابطلر زير اداره لرنده بولنان قصبات وقرانك كمال آسايش
وامنيت ووديعه جناب رب العزة اولان اهالى وسكنه سنك هر حالده
ظلم واعتسافدن صيانت ووقايتلرى امرا همن كندولرينه فريضه ذمت مأموريت
ودارينده سبب عز ورفعت بيلوب كيجه وكوندوز بو دقيقه لره صرف افكار
وبذل وسع واقتدار ايلملرى اقدم اعمال خيره رساله پادشاهانم اولمقدن ناشى
هر كون اشبونيت خيره آيت شاهانه وعزيمت صادق و قويه پادشاهانه ملك
قدر وشكرنى بيله رك دعای دوام عمرو شوكت وقوام شان شكوه سلطنتمه

از دل و جان اشتغال و مواظبت و علی الخصوص جوهر ایمان و اسلام ایله متحلی و نور توحید ایله قلبری منور و متجلی اولان هر بر مؤمن و موحد فرض عین اولدیغی اوزره اوقات خمسہ بی کما امر الله تعالی ادايه دوام و مداومت ایلملری مترتب ذمت دیانت اولدیغی درکار و از جمله ادای صلاة مفروضه بی قیام و اهتمام ماده سی نور خلافت مسند پادشاهانه مده بغایت ملتزم امور دینیہ دن اولوب شوپله که اشبو صلاة مفروضه بی عمدأ تارك اولنلر حقلرنده ظاهرجه حد شرعی اقتضا ایلدیکی مثللو هر قنغی بلاد و محله اولور ایسه اولسون او مقوله لر نعوذ بالله تعالی من قبل الرحمن انواع مصائب الهیه و مجازات معنویه به دوچار اوله کلدکلری و ارسته قید و تذکار اولدیغندن او مقوله امور دینیہ ده قید سزلق و بالنی مرتکب و تارك صلاتلکه مکتر ب اولنلره روی مسامحه کو سترمک و عباد مسلمینک امر معروف و نہی عن المنکر احکامنی اجراده تکاسلرینه ضابطان طرفلرندن جواز و یرمک صورتلرینه بروجهله و هیچ بر وقتده رضای سعد اقتضای شهنشاهانه م اولدیغی و صلاة مفروضه بی جماعتله ادايه مداومت دخی سنت سنیه حضرت سید المرسلین اولدیغی جهته فیابعد کافه اهل اسلام اذان محمدی قرائت اولندیغی کبی ایشنی براغوب جوارنده اولان جوامع و مساجده بالعزیمه صلاة مفروضه بی جماعتله ادا ایلملری و بو امر اهمه و لایه و ضابطان و ولایه طرفلرندن دائماً و مستمراً اعتنا و دقت اولنلر ق نماز وقتی اولدیغی کبی ذفاقلرده جامعه کیتمه مش ادملر کوردکلری حالده سببن سؤال ایله بلا عذر تارك اولدیغی آکلاشلدقده اول شخص هر کیم اولور ایسه اولسون حقتده شرعاً اقتضا ایدن تعذیر اجرا قلنمسی و الحاصل الصلوات عمادالدین مضمون شریفی اوزره صلوات خمسہ ارکان جلیله دین محمدینک اساسی اولمق ملابسہ سیله بونندن بویله هر بر محله تقییدات کامله اجراء و ایقاء و جوامع و مساجد معموره نك علی الدوام طهارت و نظافت اوزره طوتلمه سنه خدمه و مأمورلری طرفلرندن زیاده دقت و اعتنا اولنمسی و بونلردن ماعدا مجرد ازاده فقرا و عباد و استحصال اعمار بلاد نیتیه مقدملردن تحت نظامه

ادخال ایله جمله په اعلان و تنبیه و اراالق اراالق او امر علیه نشریله تأکید اولنمش اولدیغی وجهله بعد ازیں ممالک اناطولی و روم ایلیده حسب الایجاب بر محلدن بر محله عزیمت ایدن مشیران و وزرا و فریقان و متسلمین و خدمه و مباشرین واردقلری و بیتوتت ایلدکلری محللرده کندولرینه و کرک سوار اولدقلری حیوانلرینه مقتضی اولان یم و بیهجک و مالز مه سائرهلرینک کندو آقچهلرله آلوب و رکوبلریچون اقتضا ایدن کرا حیواناتی اجرت معینه سیله چقاردوب فقرا دن یالکز بر صودن باشقه مفت و مجاناً نسنه مطالبه ایله ماملری و ولایه و متسلمین طرفلرندن مسوقده تعبیر اولنور بی اصل مزور دعوالر ایله با بیورلدی قضالره مباشر تعیین اولنماسی و مصالح صحیحه ضمننده بیورلدی و مباشرارسالی ایجابنده دخی کوندریلهجک مباشرلرک مصارف ضروریه لریچون اقتضا ایدن خدمت مباشریه لری محلنه و مصلحتک تحملنه کوره حد اعتدالده اویدوریلهرق اندن زیاده بر آقچه النامسی و مزور دعوی ظهورنده خدمت مباشریه بر موجب فتوای شرعیه مدعی متمردهن تحصیل اولنسی و هیچ بر محله فقرا و اعیانندن جریمه نامیله بر آقچه و حبه النامسی و دفاتر توزیعاته مملکت مصارفندن بشقه بر آقچه ادخال اولنمیوب دفاتر مذکوره نظامی موجبجه التی ایده بر دفعه جمله معرفتیه محللرنده تنظیم و بو طرفه تقدیم اولنهرق بعد التذقیق رخصتی حاوی صدور ایدهجک او امر علیه مده محرر مقداردن زیاده نسنه تحصیلنه جرأت اولنماسی و قضالره اعیان نصبی و قوعنده شروط و نظامی وجهله اهالی طرفین اولیه رق هر کیمی انتخاب ایدرلر ایسه اول کسنه اعیان نصب اولوب ولایه و متسلمین و سائرلری طرفلرندن جائزه نامی و نام اخر ایله نصب اولنان اعیانندن و کرک جانب ولایتندن بر آقچه آلتنامسی و اعیان اوله جق کسنه دن بوجه حقانیت امور مملکتی رؤیت ایلمسی و اعیان و وجوه مملکت اولنلر اهالی و فقرانک دائماً رفاه حاللرینی کوزه ده رک فرد آفریده دن ظلماً بر آقچه و بر حبه اخذ و انقریه صورتیه کسنه بی استخدام اتماملری و حاکم الشرع اولنلر طرفلرندن دخی کندولرینه مخصوص

اولان خرچدن ماعد اچقه مطالبه سی وقوعبولان دعاوی مزوره ایچون مدعی علیه دن محصول دفع نامیله نسنه اخدی مثللو وضع و حالت وقوعه کلامسی والحاصل کافه' مأمورین و حکام و سائرلری اوتهدنبرو معین اولان عائدات و مقنناتلری هر نه ایسه اکا قناعتله زنهار و زنهار بالاده اتیان اولنان وسیله و بهانه' سائره ایله فقرا و ضعفادن بر اچقه و بر حبه مطالبه و تحصیل اولنماسی و اکر اشبو تنبیهاته عدم دقتله مأمورین و حکام و وجوه سائرهدن بریسی اهالی و فقرا حقنده مقدار ذره ظلم و تعدی به جسارت ایدرو اهالیدن شحص واحد بلا موجب غیر کسنه یه رنجیده و تعدی و یاخود کندو مصلحتندن بشقه و وظیفه' ذمتی اولیان مملکت امورینه مداخله مثللو وضعه تصدی ایلرایسه لدی التحقیق حقلرنده لازم کلان مجازات شدیدنه ک بلا امهال اجرا قلنمسی خصوصلرینه اراده' سنیه' ملوکانهم تعلق ایدرک و صایای مشروحه یی حاوی آناتولینک دیکر قوللریله روم ایلنک دیکراوچ قولنه بشقه بشقه اوامر جلیله' ملوکانهم تصدیر و تسیر قلنمش اولغله سزکه مشیران و وزرا و فریقان مشار و موالی و قضاة و نواب و سائر مومی الیهم سز سز دخی اشبو فرمان جلیل العنوان پادشاهانه می زیر حکومت و اداره کزده کائن هر بر قضاده جامع شریفلرده بالجمله وجوه و اهالی جمع اولنه رق جمله سی حاضر اولدقلری حالده علناً فتح و قرائت و مضمون منیفنی جمله کثر کرکی کبی مطالعه و لازم کلانلره بیان و اشاعت برله علی الدوام انفاذ و اجرایی امر اهمنه مزید اقدام و غیرت و زمان میامن اقتدار جهاندارانه مده هیچ فردک کسنه طرفندن بر گونه ظلم و تعدی و وقوعه کتور میهرک دنیا و آخرتده نجات و سلامت حالکزی موجب اولاجق افکار و حرکاته کمالیله اهتمام و دقت و بو خصوصلر ایچون ممالک محروسه' شاهانه مه غایت خفی اولارق ادملر ارسالیه هر بر محک کیمیته دائماً تجسس و تحری قلنه جغندن اکر بر محله خلاف رضای شاهانه اهالی و فقرا یه مقدار ذره ظلم و وقوعی خبر آلنورایسه متجاسر اولان کوچک و بیوک هر کیم اولور ایسه اولسون بلا امان عقوبت شدیدیه مظهر اولاجقلرین

هرکس جزماً و یقیناً بیلوب اکا کوره عمل و حرکتی نزل ما حصل وسع و قدرت و اولوجهله جانب معالیت مناقب شهر یارانهم ایچون جمله دن استجلاب دعوات خیریه یه صرف رویت ایلمکز فرمانم اولغین اعلاماً و تنبیهاً و اخطاراً و تأکیداً اشبو امر جلیل القدرم اصدار و صدراعظم تاتار لرندن قدوة الاقران محمد زید قدره ایله تسیار اولنمشدر ایمدی کیفیت معلومکز اولدقده بروجه مشروح موجب و مقتضاسیله عمل و حرکتی بالاتحاد زیاده اهتمام و دقت و اهالی و فقرا و عامه رعایا و بریادن حققرنده مشمول اولان اثار مراحم و اشفاق سنیه دن تشکراً لیللاً و نهاراً دوام عمر و دولت و قوام فرو شوکت شاهانهم ادعیه خیریه سی و کندو حاللرنده کسب و کار و تجارت و منافع زراعت و حراست ایله مشغول اوله رق الی ماشاءالله تعالی ممالک محروسه شاهانهمک کوندن کونه اسایش و معموریتی و سایلنک استحصالنه جمله طرفندن سعی و غیرت اولنسی اخص مطلوب پادشاهانهم اولغله اکا کوره طور انولوب هر حالده انفاذ امر و فرمان ملوکاتمله ایفای لوازم کار گذاری و صداقته کمال اعتنا و دقت و خلاف وضعی تجویز ایله دارینده دوچار مؤاخذه و ندامت اولمقدن نفسکزی صیانت و تاتار مرقومه امثالی وجهله بهر قضان قرقرغوش خدمت و یریلوب اندن زیاده بر اچه و بر حبه اعطاسندن مجانبت ایلمکز باینده فرمان عالیشانم صادر اولمشدر بیوردمکه (aslında bir kelime açık) وصول بولدقده بو بابده وجه مشروح اوزره شرفیافته صدور اولان فرمان واجب الاتباع و لازم الامتالمک مضمون اطاعت مقرونیه عمل و حرکت ایلیه سز شویله بیله سز علامت شریفه اعتماد قیله سز تحریراً فی اوائل شهر جمادی الاول لسنة خمس و خمسين و مائین و الف

قسطنطنیه محروسه

III.

Kânî Efendi'nin Mütessellimlik Emri.
1255 Receb sonları / 1839 Ekim başları.

(Aynı Defter)

افتخار الاعالی والاعاظم مستجمع جميع المعالی والمفاخر المختص بمزيد
عناية الملك الدائم معتبران رجال دولت عليه مدن اولوب خداوندكار سنجاغی
متسلمكى محول عهدہسى قلنان كانی بك دام علوه و مفاخر القضاة والحكام
معادن الفضائل والکلام لواء مزبوردهه کائن ذکور آتی قضاالرك قضاة ونوابی
زيد فضلهم توقيع رفیع همایون واصل اولیجق معلوم اولاکه بو دفعه عواطف
عليه جناب پادشاهانه مدن خداوندكار سنجاغی متسلمكى سنکه میر
مومی الیه سن عهدہ صدافتکه احاله اولمش و مقاطعات خزینهنسندن مضبوط
اولوب لواء مزبوردهه واقع مع ناحیه کته نفس بروسه و میخالیجق
و کوکجه طاغ و یار حصار و مدانیه و یکیشهر بروسه قضااری و ویوده لقلریله
داخللرنده کائن التزامات ایکیوز الی درت مارت واللی بش محرمی سنه لرینه
وقضاء هاء مرقومه کبران جزیه لری مذکور الی بش سنه سی محرمنه محسوباً
معلوم المقدار بدلات و ثمرات و منافع و صراف تعهدیله سلفک درکاه معلوم
قپوجی باشیلرنندن افتخار الاماجد والاکارم الحاج مصطفی مجده نك عهدہ سنه
محول بولنمش اولوب بناءً علیه اصول و امثالی اوزره متسلمک مذکورک
امور مالیه سی سلفکه عائد اولتق و امور ضبطیه ایله برابر بر منوال محرر
سلفک طرفنه راجع امور مالیه سی طرفکدن امانه اداره اولنمق اوزره سننن
مرقومتن بقیه مدتیه خصوصات ضبطیه و سائرهنسک شیمیدین عهدہ که
احاله سی بالتنسیب لازم کلان اوامر شریفهنک اصداری خصوصنه اراده علیه
شاهانه م تعلق ایتمش و کیفیت معلومی اولارق بینکرده تسویه سی مقتضی محاسبه
وسائرهنسک اجرای اقتضاسیله بو طرفه عودت ایلمسی ضمننده سلفک
مومی الیه خطاباً دیگر امر شریفم تصدیر و تسدیر قلنمش اولغله سندخی فرموده

سنیهام اوزره بو طرفدن حرکت و محل مزبوره مواصلت برله سلفک* مومی الیهک ذکر اولنان سنه لر بقیه مدتک خصوصات ضبطیه معاً امانه* اداره و مومی الیهک صرافی متعهد اولدیغی مارالبیان بدلات و ثمرات ایله اموال سائرهنک غیراز تسلیات قصورینی خزان شاهانهمه و اصحاب التزامات و سائرهمه کماکان ادا و تأدییه ایتمک اوزره قضاهاه مزبوره ده اولان مطلوبات صحیحه سنیه بالتحصیل پیدرپی صراف مرسومه جانبنه ارسال و اطاله اولنمسی خصوصنه بذل تقدینه* غیرت ایلمک فرمانم اولمغین مخصوصاً امر عالیشانم اصدار و اعطا اولنمشدر ایمدی کیفیت اراده* سنیه* شاهانهم منطوق امر شریفندن معلومک اولدقده برمنوال مشروح عمل و حرکت برله انفاذ امر عالیشانم جد تام و سعی مالا کلام ایلیه سن و سز که قضاة و نواب مومی الیها سزدخی موجب و مقتضای امر منیفمه عامل اولوب خلافی گونه حرکتی تجویزدن توفی و مباعدت ایلمک باینده امر عالیشانم صادر اولمشدر بیوردمکه حکم شریفمله (bir kelime açık) واردقده بو بابده بوجه مشروح شرفیافته* صدور اولان اشبو امر شریف جلیل الشان واجب الاتباع و لازم الامتثالک مضمون منینی برله عامل اوله سز شویله بله سز علامت شریفه اعتماد قله سز تحریراً فی سلخ شهر رجب لسنة خمس و خمسين و مأتین و الف قسطنطية المحروسة م

IV.

Tanzimat tedbirleri hakkında Kocaeli Müşiri Mehmed Akif, Hüdavendigâr Sancağında İsmet Paşa ve muhassıl Kânî Beye ve Kadılarına gönderilen ferman¹.

1255 Zilka'de sonları / 1840 Ocak sonları.

(Aynı Defter)

توقيع رفیع همایون واصل اولیجق معلوم اولاکه ممالک محروسه* شاهانهمه ساکن و متوطن اولان کافه* اهالی و تبعه و رعایا و عجزهنک سنیه*

¹ Bu vesika hakkında bak. s. 625, not 5.

معدلتوايه* جهاندارانه‌مده ازهر جهت رفاه حال وامنيت وحضور باللری وسائلنك استكمالی شرائط ممدوحه* خلافت وشيمه* مقبوله* انصاف ومعدلت اقتضاسنجه ذاتاً وحقیقه* اقدام افكار خيريت آثار ملوكانهم اولديغنه مبنی تأديه‌سی مترتب ذمت اهالی وتبعه اولان مرتبات مخصوصه وتكاليف معينه وسائر لازم التسويه بولنان مصارفات واقعه‌دن ماعدا سائر مواد ظلميه‌نك هر طرفدن دفع واحساسيله ممالك محروسه* پادشاهانه‌مك صورت اداره‌سی قوانین شرعيه ونظامات مقتضيه تحتنه بالادخال مملكتلردن چيتمقده اولان ويركو وساليانه ماده‌سنك بتوفيقه تعالى مجرد استحصال رفاه واستراحت عباد¹ واستكمال معموريت ممالك و بلاد نيت خالصه‌سیله هر كسه خيرلو ومنفعتلو اولاجق وجهله بر حسن اصوله² قنوله‌جغنی كیفیتی كچنارده بالالری خط همایون³ موهبت مقرون شاهانه‌مله موشخاً اصدار وهر محله نشر و تسيار اولنان اوامر عليه* ملوكانه‌مده بیان و اشعار قلنمشیدی بو ائنده اشبو خصوص خيريت منصوصك صورت اجرائيه‌سی مجلس والای احكام عدليه‌مده وكلا و وزرای عظام و علمای اعلام و رجال دولتعلیه* ابدآ تسامدن لازم كلانلر حاضر اولدقلری حالده بالدفعات مطالعه وتذكر وهر بر طرفی كركی كبی تأمل وتفكر اولنوب چونكه اشبو ويركو ماده‌سنك يولسزلغه واهالی وتبعه‌نك راحتسزلكنه اصل سبب ومنشائی* ممالك محروسه* شاهانه‌مده اليوم جاری اولان التزامات اصول مضره‌سی اولوب یعنی مرتبات معينه* دولتعلیه‌مدن ومصارفات سائره* مملكتدن زائد اهالی* بلاد وعجزه* عباددن پك چوق اقچه چقوب حالبوكه بو مقوله زائد اولارق اخذ وتحصیل اولنه كلان⁵ مبالغ ایسه نه خزائن جلیله* شاهانه ونه بر كونه اسباب معموريت

¹ Lütfi ; استحصال و استراحت عباد

² Lütfi ; بر اصول حسنه تحتنه

³ Lütfi ; خطوط همایون

⁴ Lütfi ; اصل سبب و یرن شی

⁵ Lütfi ; اولنه كلان : اولنان

ممالك محروسه* پادشاهانهمه منفعت و فائده سی اولیوب همان ملتزم گروهی اللرینه کچهرک تلف اولقده و سنه بسنه بو ماده* ردیه* ظلمیه و تحریبیه⁶ آرتقمده اولدیغندن ابتداء امرده بوکا بر چاره بولنه رق صورت حسنه یه تحویل اولمقدجه لایقیده حمایت اهالی و تبعه قضیه سی⁷ حاصل و اسباب مطلوبه* معموریت ملکیه مرتبه* کماله و اصل اوله میه جفی آکلاشیلمش اولدیغنه بناء* بعد ازین بو مقوله مواد ظلمیه رفع و احیا ایله خزان جلیله* شاهانه مدن مضبوط کافه* مقاطعات و سایر التزاماتک مقطوعیت وجهله ملتزم لر عهده لرینه احاله سی خصوصی فسح و الغا اولنه رق اشیو و برکو ماده سنک خزان شاهانه مرتباتنه و سایر تعینات مخصوصنه⁸ خلل کلما مکز وزیر حکومت سلطنت سنیه مده بولنان بالجمله صنوف تبعه یه برکونه زائد ظلم و تعدی وقوعه کتور لمامک شرایط قویه و نظامات مؤسسسه سیله هر بر محلك محصولات ارضیه و تجارت موقعیه و احوال حقیقیه سنه یعنی معاف و غیر معاف و خواص و اوقاف سیاناً اولق اوزره⁹ هرکسک حال و اقتدار و اموال و املاکنه و اراضی و عقارنه کوره بروجه تعدیل ترتیب و تخصیصیله تحصیل اولنسی¹⁰ خصوصی در دست مذاکره و مطالعه اولارق بتوفیقه تعالی بوندن صکره جه بو ماده* خیریه نك حسن حصول و اجراسی الطاف الیه دلالتیله مأمول قوی ایسه ده بادی مستقل مظالم و تعدی اولان شو التزامات اصول مضره سنک¹¹ سایه* معدلتوایه* سلطنت سنیه مده اول بأول اهالی* ممالك اوزر لرندن رفعیله تنظیمات خیریه حقنده درکار اولان نیت مخصوصه* شاهانه مکز اثار خیریت نثاری اعلانیه برابر مقدمه* تنظیمات اولارق بو بابه تحقیقات لازمه و تحصیل معلومات ایجابیه

⁶ Kaynar: tecrübiyye.

⁷ Lûtfi ve Kaynar: خیریه سی

⁸ Lûtfi: مرتبات مخصوصه یه Kaynar: muayyenat-ı mahsusaya.

⁹ اولق اوزره Lûtfi' de yok. معاف . . . . .

¹⁰ Lûtfi: بروجه تعدیل و برکولری تحصیل اولنسی

¹¹ Lûtfi: مأمول ایسه ده بادی بر بادی ملک و دولت و باعث فقر اهالی* ملت اولان

التزامات اصول ظلمیه و ردیه سنک

باقلمق و اشبو¹² التزامات اصولنك فسختي جهتيله يرينه تأسيس اولنهجق اصول جديده حسنهيه تطبيقاً تحصيلي لازم كلن مرتبات سلطنت سنيه مك وساير واردات واقعه نك صورت اخذ و تحصيلي تحرير املاك و نفوس ايله بر رابطه معتدله و دائره مضبوطهيه قونلمسي تحقيقات مقتضيه و على الخصوص بوماده خيريه ايچون ممالك محروسه مدن جلب اولنقده اولان بعض وجوه اهالينك واقع اولاجق افادات موقعه لرينه تطبيق اولنق اهم و الزم كورنديكنه نظراً وضع اولنهجق اصول جديده نك اجراسي حسب المصلحة¹³ برازايامه موقوف اولوب حال بوكه بمنه تعالى اللي آلتى سنه سي مارت و محرمي بغايت تقرب¹⁴ ايتمكده و اموال مرتبه نك¹⁵ تحصيلي موسمي كلمكده اولديغندن بشقه جه اتخاذا اولنهجق¹⁶ نظامات جديده دن طولايي¹⁷ الحاله هذه طشره لرده بولنان و ويودكان (Voyvodegân) وساير ملتزمينك مأموريت سابقه لري بالطبع منقضيه اولنق لازم كله جكندن هم بروجه محرر اصول مأموريه سنه مباشرت اتمك و هم ده قرار تنظيمات مقتضيهيه قدر وقت كچوب ده مرتبات مخصوصه و مصارف واقعه جهتريله¹⁸ خزان جليله شاهانه مك اصول اداره سنه سكته كلامك ايچون بعده تعديل و تبين اولنهجق مرتباته¹⁹ محسوباً و هر بر محلك ايجابات موقعيه سنه تطبيقاً ممكن مرتبه على الحساب پشينات آقچه سي توزيع و تحصيل و خزان مذكورهيه تقسيم اولنق اوزره بو طرفه تسيله دقت ايلمك ايچون شيمديدن¹⁹ ممالك محروسه پادشاهانه مده كاآن

¹² Lûtfi: ايجاييهيه تشبث اولنمسي و اشبو

¹³ Lûtfi: تطبيقاً اجرا قلنمسي مقرر اولسته نظراً وضع اولنهجق اصول جديده نك تأسيسي حسب المصلحة .

¹⁴ Lûtfi: مارت و محرمي تقرب ايتمكده

¹⁵ Lûtfi: اموال ميريه نك

¹⁶ Lûtfi ve Kaynar: بشقه اتخاذا اولنهجق

¹⁷ Lûtfi: نظامات جديده اقتضاسنجه

¹⁸ Lûtfi: مصارفات واقعه دن طولايي

¹⁹ Lûtfi: مرتباته محسوباً و يريلان تعليمات اقتضاسنجه هر بر محله وضع و تشكيل قلنهجق . مجلسر اعضاسيله بالمذاكره ايجاب حال و موقعته تطبيقاً شديدن ممكن مرتبه على الحساب پشينات .

سنجق و قضااره طرف اشرف سلطنت سنيه مدن اقتضاسنه كوره محصل اموال ناميله مستقيم و مجرب الاطوار و درایت و صداقتی بديدار برر مأمور مستقل انتخاب و تعیین و يانلرينه لزومی مقدار كتبه ترفیق اولنه رق و يدلرينه شيمدليك تعليمات كافيه و يريله رك محل مأموريتلرينه اعزام قلمسی و محصلين مومی اليهك بمنه تعالی محللرينه و وصوللرنده بعد اليوم معاف و غير معاف و خواص و اوقاف سيان طو تلمق اوزره بر موجب تعليمات تعیین و يركو خصوصنه مبادرت²⁰ و مذاكره²⁰ تسويه²⁰ امور مملكت ايچون برر مجلس ترتيب ايله كندوسی و برابر بولنان ايكي نفر كاتبلر و حاكم و مفتی و بر عسکر ضابطی و وجوه مملكتدن درايتكار و مجرب الاطوار درت نفر و اكر اول محلده رعایا بولنور ايسه متره پوليد و ايكي نفر قوجه باشی كه جمعاً اعضاسی اون اوچ نفر دن تركيب اولنه رق مجلس مذكوره هفته ده ايكي اوچ كون تعیینيله جمله سی برلشوب كرك مصالح مقتضيه و كرك امور ملكيه نك بينلرنده بالذاكره مستقلاً قلمه آلنه جق شرایط اصوله تطبيقاً اجرای اقتضالرينه مباشرت اولنسی و كرسی²⁰ لواده بولنان مشیران كرام رئیس مجلس اولق لازم كله جكندن مشیران مشارالیه اوقات معینه ده بالذات حاضر اولق اوزره كرك اول مجلس و كرك سائر قضاالرده تأسيس قله جق مجالسه اعضا ناميله مأموریتی اقتضا ايدنلر اهالی²⁰ بلده نك كندو منتخب و مختار لری اولان كسنه دن اوله رق اشبو مجلس ریاستی دخی فرضاً بر محلده فریق بولنوبده ریاسته قابلیتی نزد دولت علیه مده محقق و مجزوم ايسه ریاستك اكا احاله سی و ماعدا محللرده دخی اعضای مجلس هر كیمی انتخاب ايدر ايسه انك رئیس مجلس تعیینيله اشبو مجلسلر ك هیئت لری اون اوچ نفر دن عبارت اولسی و محصل اموال اولنلر ك اقامت ایده جكلری قضاالردن بشقه قصبات و قراده وضع اولنه جق كوچك مجلسلر اعضاسنك دخی ایجابنه كوره ترتیبيله مصالح واقعه مذاكره و مطالعه و قرار ماده مضاف اولدیغی

²⁰ محللرينه وصوللرنده بر موجب تعليمات تحرير املاك و نفوسه مبادرت: Lûtfi²⁰ Bundan sonra Lûtfi muhtasar ve çok farklıdır.

بيوك مجلسه انها وافاده قلنمسي وهر بر محلك امور ضبطيه سي ايالت وسنجق مشير و فريقلري پاشالار معيتلرنده عساكر نظاميه بولنديغي حالده طرفلرندن تعيين اولنه جق عسكرى ضابطان و نقراتي معرفتلريله اجرا اينديريلهرك عساكر مذكوره دن لزومي مقدارينك امور تحفظه مأموريتلري و ماعداسنك محصل اموال بولنانلر معيتلرنده استخدام ايله معاش و تعيينلرينك نظامي وجهله تسويه و بعض محللرده عساكر نظاميه يوغيسه ده رديف نقراتي اولديغندن اويله اولان محلكر دخي حال و جسامتنه كوره امور ضبطيه و تحفظيه سننده نمقدار عسكرو استخدامي لازمكلور ايسه كندو قضايلرينك مرتب اولان رديف نقراتندن ترتيب و مناوبه لري مجلسجه تبين اولنه رق اكا كوره صورت استخداملري تعديل و مدت مناسبه ده تبديل اولنمسي و بونلرك مناوبه لري هنگامنده عساكر موظفه مثللو امور تحفظيه و تحصيليه ده قوللانيله رق كار و كسبلرينه بقميه جقلرندن مدت مناوبه و استخداملرنده معاش و تعيينلرينك اصل عساكر موظفه معاش و تعييننه تطبيقاً محصللق اموالندن تأديه وايقا و البيسه مقتضيه و مواد ضبطيه و سائر امور نظاميه لري تعليمنامه مذكورك بو خصوصلره دائر اولان بندنده تصريح و بيان اولديغي وجهله تنظيم و اجرا و طيارات دنين جرائم ماده مكر وهه سنك و بي اساس اولارق و يوده لر زماننده اراق توزيعلرنده انه كلن برطاقم مصارفاتك و مشيران و ولاة و سائر لري طرفلرندن كلان مباشرلره و يرلدي دنيلهرك تحصيل اولنه كلان خدمت مباشرينهك و بونلره مماثل نامحل مبالغ و تمتعات ظلميه و اهالي و عسكري و سائر دن جرم و قباحتلري ظهور ايدنلر حقلرنده حبس و تأديب و ضرب و تجريم مثللو معامله جاريه تنظيمات خبيره اصول مستحسنه سنه موافق صورته تبديل و تنظيم اولنق لازم كله جكندن او مقوله لرك جرم و قباحتلري مجلسلرده مذاكره و تحقيق ايله مقتضاي شرعيسي نوجهله ايسه اويله جه اجرا و معاذالله تعالى قتل و سرقت و سائر بو مثللو فضاحته جسارت ايدنلر اولور ايسه او مقوله لرك كيفياتي مجلسلر طرفندن در سعادتمه اعلام

وانها قلمسى و بروجہ بالا اہالی، ممالک شاہانہ مک ویرکو مادہ سی قرار لاشنجیہ قدر خزان شاہانہم مصارفات متفرقہ و متفرعہ سی تسویہ اولتق اوزرہ ایلرودہ ہرکسک حصہ سنہ اصابت ایدہ جک تکالیف ایجابیہ سنہ محسوب شرطیلہ مجلسجہ بالمذاکرہ اہالی نک حصہ ویرکوسندن اولارق اقتضا ایدنلردن ایجابی مقدار علی الحساب آقچہ سی اخذ و تحصیل و سیرعاً دربار شوکتقراریمہ ارسال و توصیل ایلہ اشبو پشینات آقچہ سی تحمین صورتیلہ و علی الحساب طریقیلہ اولہ جغندن ایلرودہ یعنی ویرکوی ممالکک تعیین و تثبیتندہ بر شخصدن آلتہ جق پشین آقچہ ویرکوسنہ توافق ایدر ایسہ ذمتی ابرا و تجاوز ایدر ایسہ زیادہ سی محصلین مومی الیہم جانبندن صاحبنہ رد و اعطا اولناسی و ممالک محروسہ شاہانہ مدن مرور و عبور ایدن مأمورین و مسافرینک ما کل و مساکن مصارفی اہالی، ممالک سلطنت سنہ مہہ تحمیل اولتقدہ و عدم تقید مناسبیلہ منزل خصوصندہ دخی نظامنہ منافی بر طاقم تعدیات وقوع و بولمقدہ اولدیغندن بمیمنہ اللہ تعالی شروع اولنش اولان قوانین شرعیہ و تنظیمات خیرینک مآثر جلیلہ سندن اولتق اوزرہ اشبو الی آلتی سنہ سی مارتی ابتدا سندن اعتباراً شیمدیلك جادہ قضا لرنندہ بولنان منزل خانہ لر اسکان مسافرینہ الویردیکی حالده ہم مسافر خانہ و ہم منزل خانہ و ایچلرندن الویر میانلر اولور ایسہ بر مناسب محل مسافر خانہ اتخاڈ اولنہرق دولتعلیم طرفندن صورت ادارہ سنہ رابطہ ویریلنجیہ قدر تعلیمنامہ مذکورہ دہ مندرج صور نظامیہ سنہ تطبیقاً ادارہ ایتدیریلوب اول اصول اوزرہ قواص و تاتاردن تا وزرای عظامہ وارنجہ کافہ، مأکولات و سائرہ بہاسی و منزل و کرا حیواناتی اجرتلہ تماماً کندولرندن النہرق بوندن طولای اہالیدن بر آقچہ و برحبہ چقماق اوزرہ بو خصوصک دخی بر منطوق تعلیمات اجرای اقتضاسنہ باقلمسی و بتوفیقہ تعالی الی آلتی سنہ سی مارتندن التزامات اصول ردیہ سی احیا اولنہ جفی جہتلہ مشیران فخام و فریقان کرامک سنہ سابقہ اموالندن قضا لر اوزرندہ ظہور ایدہ جک بقایالری خزان شاہانہم اموالی دیمک اولدیغندن اومقوله بقایانک

دخی اول باول محاسبه لری معرفت شرع شریف و مجلسلر معرفتی و جمله اتفاقیه بوجه حقانیت رؤیت اولنه رق ایچلرنده فقط بغیر حق جریمه و سائر جهتله مبالغ ظلیمه بولنور ایسه تعدیل و تنقیح ایله ماعداسنک برآن اول یرلو یرندن تحصیل و بو طرفه تسیلنه مسارعت و عتیق بقایالرك دخی جسته جسته تأدیسه سی خصوصنك جمله اتفاقیه بر حسن اصوله ربطنه دقت اولنسی و رعایای دولت علیه مك جزیه شرعیه لرینك صورت تحصیلی حقنده بو دفعه و یریلان فتوای شریفه مقتضاسنجه هر بر لوا و قضانك بو طرفه خزینه عامره م قیودنجه اصناف ثلاثه اعتباریه لازم کلان جزیه شرعیه لرینك مقدارینی مبین اقتضا ایدن دفتر لری تعیین اولنان محصللره اعطا ایله محللرینه وارد قیلرنده هر بر قضا و قرانك حصه قدیمه لرینی تفریق ایدوب رعایا قوجه باشیسی و وکیللرینی جلب ایله اول قضا و قرایه باشحاصم و احوالهم هر نه مقدار اچه اصابت ایدر ایسه جمع و تحصیل ایله طویدن طرف دولتعلیه مه کوندرك اوزره محصللره تسلیم ایتلرینی تنبیه ایله اهل ذمت دخی جزیه شرعیه لرینی یکان یکان و یروب و تأدیسه سنه قوجه باشیلرینی وکیل ایدوب اولوجهله وکیللری بدلرندن تحصیل اولنسی و مسافرت طریقیله بر محلدن دیگر محله کیدوب کلان رعایانك حین عزیمت لرنده کفیللر آنوب اموال جزیه لری اصل کند و قضالرنده تحصیل قلمسی و تنظیمات و یرکو ماده سی قرارندنصکره کافه تبعه و رعایانك مترتب ذمتلری اولان و یرکوی سنویلری اخذ اولندیغن مبین یدلر نه مهور سند اعطاسی اقتضا ایلدیکی مثللو تجارت و یا خود سائر جهتله اخر محله نقل ایدوب بر سنه و یا دخی زیاده قالب متوطن حکمنه کیره جك بولنان افراد رعایانك جزیه و تکالیف سائر لری نقل ایلدیکی محله النسی و بو دفعه طوتیلان اصول وجهله مرور و عبور ایدن رعایانك او مقوله و یرکولری کیتدیکی محلدن و یا کیده جکی یردن النسی و قبطیان حقنده دخی بو اصولك اجراسی لازم کلوب انجق بللو قبطیلرك اکثریسی طویدن بر محله اسکان ایتمیوب ایچلرنده کوچه اولدیغندن طویلجه بولنان محللر قبطیانی جزیه لری چری باشیلری

معرفت لریله کفیله ربط اولنمدقجه رخصت تذکره سی اعطا اولنماسی والخاصل تعلیمات مذکورده محرر موادک مرکز لایقنده تنظیم و تسویه سیله با عون و عنایت باری هر طرفده کمال اسایش و امنیت حصولیله معموریت ممالک و انحا اسباب لازمه سنک اجرا و استحصالنه باقلمسی و مشیران و فریقان مشار و محصلین و سائر مأمورین مومی الهمک معاش و ماهیه لری محصلتی اموالنه داخل اوله رق تحصیل و اعطا اولنه جفی جهتله بونلر ایچون زنهار و زنهار اهالی تبعه دن بر اقچه و بر حبه التامسی و قرار مذاکرات واقعه و متفرعات مصالح مقتضیه سائریه دأر تعلیمات مفصله لاحقه بوندن بویله بالتنظیم تسیار و فقط بعض مسافه بعیده ده بولنان محلله یتشدیر یله میه جکندن بوسنه لک انلر استئنا و تأخیر ایله قصور اناطولی و روم ایلیده اولدقجه جوار و مناسب یرلرده مواد مشروحه نك اجرای اقتضالرینه ابتدار قلمسی ذکر اولنان مجلس احکام عدلیه مده اتفاق آرا ایله قرار کیر اوله رق خصوصات محرره نك اولوجهله اجرالری نزد مراحموفر شهر یارانهمده دخی بالتنسیب اولبابده صحیفه پیرای صدور اولان خط همایون شوکت مقرون ملوکانه موجبجه محال سائریه تعیین اولدیغی مثللو خداوندکار سنجغنده کأئن نفس بروسه و کته و جبل عتیق و اطره نوس و جبل جدید قضالرینه دخی سنکه محصل مومی الیه سن درکار اولان درایت و استقامت و اهلیت و لیاقتک حسیلله طرف اشرف پادشاهانه مدن سن مأمور و تعیین قلمش اولدیغک مثللو کرسی لوا مجلس ریاستی دخی مشیر مشار الیه احاله اولنمش اولغله مقتضای مأموریت و لازمه کار کذاری و صداقتک اوزره معیتک مأمور و تعیین اولنمش اولان کاتبلر ایله ارسال اولنان تعلیمات سنیه می فریق مشار الیه و بالجمله وجوه مملکت و سائر لازم کلنلر مواجهه سننده اشبو امر عالی شانمی تعقیباً قرائت و مفهومی هر کسه اعلان و اشاعت برله مواد مندرجه سنک جمله اتفاقیه بلطفه تعالی حرف بحرف اجرای اقتضالرینه بدأ و مباشرت و بوجه بالا بوندن بویله تخصیص اولنه جق و یرکو و مرتباته محسوباً مطلوب اولنان

على الحساب مبالغك مجلس معرفتی و اهالی مملکتک اتحاد رأی و موافقتی ایله مقدارینی قطع و ترتیب و بالتخصیص خلول و قته مبنی جزیه شرعیه نك برابرجه تحصیلیه پیدرپی درسعاده سوق و تسیرنه مسارعت و تعلیمات مذکوره نك حاوی اولدیغی نظامات حسنه مبنای و رضای معدلت ارتضای ملوکانه مک خلاقی حالات و وقوعندن و متفرعات مأموریتک اولان مواده ذره نما قصور و رخاوت و نا ملایم وضع و حرکتی تجوزدن غایه الغایه توقی و مباعده نك ذات خلاقسمات ملوکانه مه و دیعه جناب خدا اولان اهالی و رعایانک مطلوب معدلت مصحوب شهریارانه اوزره حمایت و صیانت و بالوجه آثار رنجش و تعدیدن و قایتلریله جمله سندن جناب سنی المناقب تاجدارنه م ایچون استجلاب دعوات خیریه مه مزید اعتنا و دقت ایلاک فرمانم اولغین مأموریتکی حاوی مخصوصاً اشبو امر جلیل القدرم اصدار و تسیاری اولمشدر امدی کیفیت معلومک اولدقده بر منوال محرر عمل و حرکتله سندن مأمول اولان اثار کار کذاری و حمیتی کاملاً اجرایه بذل و سع و مقدرت و خلافتنه حرکتله معاذالله تعالی نفسکی قانون جزایه القادن زیاده اتقا و مجانبت ایلیه سن و سزکه کاتبلر مومی ایله سز سز دخی طرف دولتعلیه مدن بالانتخاب محصل مومی ایله ترتیب قلنمش اولدیغکز حسبیله مقتضای مأموریت و صداقتکز اوزره عهده کزه احاله اولنان خدماتک بالاده محرر تنبیهات و اعطا قلنان تعلیمات سنیه م اقتضاسنه تطبیقاً محصل مومی ایله بالاتفاق حسن اجرا و ایفاسنه مبادرت و متفرعات مأموریتکز اولان خصوصاتک جمله سنده ادنی درجه تکاسل و رخاوت و مغایر امر و رضای شاهانه م وضع و حالت وقوعندن بغایت احتراز و اجتناب اوزره اوله سز و سزکه مشیر مشار و نائبلر و سائر مومی ایله سز مأمور مومی ایله طرف دولتعلیه مدن بالانتخاب ذکر اولنان قضا لره محصل نصب و تعیین و بر منوال محرر امور مالیه سنک تحصیل بر وجه استقلال عهده سنه احاله و تفویض اولدیغی مجز و مکتر اولدقده اصول مأموریتکه دأر بر موجب تعلیمات سنیه م اجرا ایده جکی کافه خصوصاتده

طرفکزدن لازم کلان معاونت و مظاهرت کامله نك اجرا و ایفاسنه جمله کز بالاتفاق کمالیه اهتام و دقت و خصوص مزبورک بو وجهله اجراسندن مقصد اصلی شاهانه ام آتجاج اهالی و تبعه نك حسن حمایت و صیانت و تخفیف بار و ثقلتری قضیه خیریه سندن عبارت اولوب انشاءالله الرحمن بوندن بویله جمله سی سایه مراحمویه جهاندارانه مده کمال رفاه و استراحتله اسوده حال و حکام و وجوه و ضابطان مملکتدن بو ماده لرك بو وجهله حسن تسویه و تنظیمی خصوصنده ابراز معاونت و حقانیت ایلینلر هر حالده توجهات سنیه ملوکانه مظهریتله نائل آمال اوله جقلری بدیدار اولدیغی مثللو عکس حرکتیه اجتسار ایدنلر بولنورایسه دنیا و اخرتده مجازات شدیدیه گرفتار اوله جقلرنده اصلا شبهه اولماغله شو امر اهدمه جمله کز طرفندن کوکل برلکیله اقدام و غیرت اولنهرق کرک حمایت و صیانت اهالی و تبعه ماده سنده و کرک خزائن شاهانه نك کسر و نقصاندن محافظه و وقایه سی خصوصنده فوق الغایه صرف ما حاصل و سع و قدرت ایلیمکز قطعی مطلوب ملوکانه ام ایدوکی و مفهوم امر و اراده سنیه شاهانه می یا کلش اکلویده و بونجه مظالم عدیده نك اوزرکزدن رفعیله تخفیف بار کرانکز خصوصنده ارزانی قلنان معدلت سنیه مک قدر و شکربنی بیلمیوبده اموال مرتبه میریه دن و مصارف ضروریه و لایتدن کرک بودفعه علی الحساب طریقله تحصیل لازم کله جک و کرک بوندن بویله اصول اعتداله تطبیقاً و تحقیقات واقعه و تدقیقات مقتضیه یه توفیقاً اتفاق آرا ایله قرار لاشدیر یلاجق حصه ویرکوی ویرمامک و یاخود وجوه و معتبران مملکتدن بولنانلر قدرتنه گوره اوزرینه اداسی لازم کلان تکالیفی ویرمکده بر گونه تردد ایله کندو ویره جکلرین عجزه اهالی یه تحمیل ایتدیرمک سوداستنده و معافیت داعیه سنده بولنان اولورایسه جسارت ایدنلر حقنده جزا قانوننامه سنه تطبیقاً مجازات شدیدیه اجراسنده دقیقه فوت اولنیه جغی دخی معلومکز اولدقده اکا کوره کیفیتیه هرکسک گوش هوشنه کوزلجه تلقین و تفهیم برله هر حالده اجرای امر و فرمان ملوکانه مده بالاتفاق صرف جهد و دقت و مغایر رضای

شاهانه و منافی تنبیہات پادشاهانہم وضع و حالت و قوعندن حذر و مجانبت ایلمکز
 باینده فرمان عالیشانم صادر اولشدر بیوردومکہ (bir kelime açık) وصول
 بولدقده بو باینده وجه مشروح اوزره شرفیافته صدور اولان فرمان واجب
 الاتباع و لازم الامثالک مضمون اطاعتمقرونیله عمل و حرکت ایلیه سز شویله
 بیله سز علامت شریفه اعتماد قبله سز تخریر آفی او اخر شهر ذی القعدة الشریفه لسنة
 خمس و خمسين و مأتین و الف
 قسطنطنیة المحر و سة م

V.

Eshâm Kavâimi ile yapılacak tediyelere dair ilmühaber.¹
 26 Cemâziyelâhir 1256/25 Ağustos 1840

(Başvekâlet Arşivi, Mühimme defteri, No. 254, s. 1)

معلوم اولدیغی و مجلسده مذا کره قلندیغی اوزره شو آرالق خزان جلیله
 شاهانه ملک درکار اولان مصارفات کثیره سی و تقود موجوده سنک قلی
 جهتیه تشبث اولنان استقراض ماده سنک حصولنه قدر لزومی اولان آقچه نیک
 تدارکی لازمه دن و اشبو مصارفات کثیره یه کفایت ایده حک آقچه نیک اوته دنبرو
 استحصالی حیز امکانده اولدیغندن ایجابی لیدی التامل مقدملرده اولدیغی
 مثللو شمدیدخی وقت و حاله کوره رواجی اولق و النوب و یرلمه سنده
 سهولت بولمق اوزره اسهام قوائمی ترتیبی مقتضی کورولوب اکرچه مالیه
 خزینه سنندن شمیدیکی حالده طقوزر سنه لکنه سهم قائمه سی و یرلمکه ایسه ده
 اسکی اسهام قوائمی اصولنه خلل کلامک و بر ترتیب مخصوص اولق و ایستیانلر
 عهده سنه برات ایتدیرمک و یدلرنده سهم قائمه سی بولنانلرک فائضلری و یرلمک
 اوزره تسهیللاً للمصلحه سکزر سنه لکنه تنظیمنده اخذ و استیفا قلنمق اوزره
 بو صورتک اجراسی دفع مضایقه بی موجب اولدیغنی و اکرچه عساکرک معاش

¹ Krş. Lûtfi, VI, s. 127-29.

و ماهیه لرینه و بعض ارباب احتیاجک معاشی اولناره معاشلرینه محسوباً اسهام قائمه سی ویريله مزایسه ده بندکان سلطنت سنیه نک مخصوص اولان معاشلرینک نصفی نقداً و نصف دیگرینه اسهام قوائمی اعطا اولنسی و بعض مصارفاتکدخی ممکن اولایله جکنه کوره قوائم مذکوره ایله اولشدیرلمسی تنسیب اولنمش و کیفیت حضرت شاهانه دن لدی الاستیذان اراده سنیه ملوکانه دخی بو وجهله شرفصدور بیورولمش اولغله موجبنجه اقتضاسنک اجراسی خصوصنه همت بیورولمق بابنده بیاض اوزرنه مصصح صادر اولان فرمان عالی موجبنجه واردات محاسبه سنه قید ایله اقتضا ایدن محللره علم و خبر لر تحریر اولتمق فرمان سامی بیورولمغین موجبنجه قید اولنوب سائر اقتضا ایدن محللره علم و خبر لری ویرلمش اولغله بر منوال محرر کیفیت معلوم اولمق ایچون دیوان همایون قلمنه اشبو علم و خبر ویرلدی.

فی ۲۶ ج سنه ۱۲۵۶

VI.

Tanzimat'ın Kıbrıs'ta uygulanması.¹

7 Şevvâl 1256/2 Aralık 1840

(Başvekâlet Arşivi, Maliye no. 13663, s. 4-5)

رتبه ناله رجالندن و آمدی دیوان همایون خلفاسی متحیزانندن اولوب بودفعه طرف اشرف سلطنت سنیه مدن قبریس جزیره سنه محصل نصب و تعیین قلنان محمد طلعت دام مجده یه و تیاری سوارى عساکر منتظمه شاهانه میرالایرندن جزیره مذکوره امور ضبطیه مأموری مصطفی بك زید اقباله یه و جزیره مذکوره ده کائن قضالرك نائب و مفتیلری زید علمه و اعضای مجلس جزیره زید قدره حکم که رجال دولت علیه مدن قبریس جزیره سی محصلی بولنان عثمان بکک بو دفعه محصلتی مذکوره دن عزلیله یرینه مستقیم

¹ Karş. Lûtfi, *Târîh*, VI, 88-89.

و درایتکار و اصول تنظیمات خیریه به وقوف و معلوماتی اشکار برینک انتخاب و تعیینی لازم کلهرك سنكه مومی الیه سن میانه امثال و اقرانكده اوصاف مذکوره ایله متصف و او مقوله مهام و مصالح سنیه مك حسن رؤیتنه و ایفاسنه مقتدر و واقف بولنمك حسبیله محصلق مذکوره مأموریتك خصوصنه اراده سنیه ملوكانهم تعلقيله اولبايده امره مایون شوكتمقرون شاهانهم سنوح و صدور ایلمش و اگرچه جزیره مزبورده تنظیمات خیریه اصولنك اجراسی مؤخرآ واقع اولان انهایه مبنی بمنه تعالی اللی یدی سنه سی مارتی حلولنه قدر بالتوقیف شیمدیلک اصول سابقه سی وجهله اداره اولنمقده اولوب فقط اول آمده حسن تسویه امور و مصالح واقعه مملکت ایچون تأسیسی لازم کلان مجلس جزیره سلفك میر مومی الیه معرفتيله ترتیب قلمنش ایسه ده مجلس مذکور اعضاسی اصولی وجهله یعنی اهالی ورعایانك اتفاق و انتخابلریله نصب و تعیین اولنممش اولدیغندن كرك مجلس مذکورك تنظیمات خیریه اصولنه تطبیقاً اتفاق و انتخاب اهالی و قرعه اصول شرعیه سنك اجراسی ایله مجدداً تنظیم و تسویه سی و كرك سائر بعض خصوصات واقعه نك رؤیت و تحقیقی ضمننده مجلس احكام عدلیه م قراری وجهله مالیه خزینه جلیله سی طرفندن سنكله بالرفاقه مخصوص مأموردخی کوندریلهرك اولبايده دیگر امر شریفم تصدیر قلمنش اولغله محصلق مذکوره مأموریتکی حاوی اشبو امر جلیل القدرم دخی اصدار و یدیکه اعطا اولنمشدر ایمدی کیفیت معلومك اولدقده مقتضای مأموریت و لازمه مهام آشنائی و درایتك اوزره سریعاً بو طرفندن حرکت و جزیره مزبوریه واروب اول باول لفقوشه قصبه سنده کائن بیوک مجلسی تنظیمات خیریه حقنده مؤسس اولان تعلیمات سنیه م مؤداسنه توفیقاً منوال محرر اوزره مجدداً بالتنظیم سالف الذکر امر شریفمده محرر مواد سائرهنك دخی انضمام رأی و معرفتک و شرع شریف و مأمور مومی الیه معرفتی و مجلس مذکور اتفاقيله کما ینبغی اجرا و تسویه سنه اهتمام و دقت و سلفك میر مومی الیهك حین مأموریتندن وقت انفصاله دکن تحصیلات و مصروفاتنك لازم کلان محاسبه سنی دخی رؤیت

ایدرك اقتضا ایدن ممضی دفتیرین با مضبطه و اعلام مأمور مومی الیه تسلیماً دربار شوکتقرارمه ارسال و تقدیمه مباشرت و جزیره* مزبوردهه کائن سائر قضایر مجلسلرینی دخی کذلک اتفاق و انتخاب اهالی و قرعه اصول شرعیه سنک اجراسی ایله مجدداً ترتیب و تنظیم برله هر برمهام و مصالح واقعه و کرك مال مقطوع و سائر مصارفات مرتبه و مقتضیه* مملکتی کلهجک مارتیه قدر اصول سابقه اوزره مجلسجه بروجه حقانیت رؤیت و تمشیتله مال مقطوع مذکورک بوسنهک سابق و جهله یرلو یرندن تحصیل و مالیه خزینه* جلیله سی طرفنه ارسال و توصیلنه و بمنه تعالی مارت خلولنده ذکر اولنان تنظیمات خیریه اصول و فروعنک کاملاً اجراسیله جزیره* مذکورهنک هر حالده حسن اداره سی اسبابنک استحصالنه مبادرت و اهالی ورعایاسنک سایه* مراحوایه* جهاندارانه مده ازهر جهت صیانتلری امرامنه لیل و نهار بذل بازوی لیاقت و جزیره* مزبوردهه بولنان مستأمنانک برتقریب املاک تملکیله ایجاب ایدن تکالیف مملکتی و یرمکده تردد ایتمکده اولدقلری تحقیق اولنوب حالبوکه مستأمنانک ممالک محروسه مده املاک تملک ایلملری عهداً ممنوع ایکن اولطرفده بولنانلرک بر تقریب اللرینه کچمش اولان املاکدن بو وجهله یرکو و یرمکده ترددلری واهی و علی الخصوص بونلرک یره جکلری و یرکویالکز عهده لرنده بولنان املاک و اراضیدن دیمک اولدیغی ظاهر و بدیهی ایدوکنه ممالک محروسه* شاهانه مده کائن کافه* املاک و خواص و اوقاف و معاف و غیر معاف سیان طوتیلوب جمله سندن ایجاب ایدن اعشار شرعیه لريله حاصلات و تمتعات واقعه لرینه کوره و یرکوی سنویلرینک اخذ و تحصیلی تنظیمات خیریه اقتضاسندن اوله رق هر بر محله اولجه اجرا قلمقده اولدیغنه مبنی جزیره* مزبوردهه تنظیمات مزبورهنک حین اجراسنده دخی بو امر مهمه کمالیله اعتنا و دقتله کرك مستأمن و کرك سائر هر کیمک عهده سنده اولور ایسه اولسون کافه* املاک و مناستر و سائر محللره مخصوص اوقاف و معاف و غیر معاف سیان طوتیلهرق جمله سنی مجدداً تحریر و ترقیم ایله هر کسندن حال و تحمل و تمتعلرینه کوره ایجاب ایدن

ویرکوی سنویلرینک تماماً اخذ و تحصیل اولوجهله لوازم حقانیتکاری و نصفتنک ایفا و استکالی خصوصلرینه بذل حمیت و الحاصل متفرعات مأموریتک اولان کافه خصوصاتک قوانین مؤسسیه تطبیقاً محور لایقنده رؤیت و اجراسنه صرف مقدرت و مواد لازمه و مصالح واقعنک ضبطیه مأموری مومی الیه و سائر اعضای مجلس ایله بالاتفاق کوزلجه تسویه و تمشیتیه جانب جلیل المناقب شهنشاهانم ایچون جمله دن دعوات خیریه استجلابنه صرف رویت و هر حالده سندن مأمول اولان درایت و حمیت لوازمی کاملاً ابراز ایله ایفای حسن خدمت و استقامته مزید سعی و غیرت و قوانین مؤسسسه و تنبیها ت محرره نک خلاقی وضعی تجویز دن مباعدت ایلیه سن و سز که ضبطیه مأموری و نائب و مفتیلر و سائر مومی الیم سز مأمور مومی الیه طرف دولت علیه مدن بالانتخاب جزیره مزبور هیه و وجه محرر اوزره مخصوص محصل نصب و تعیین و اداره امور مالیه سی عهده سنه احاله و تفویض اولندیغی سز کدخی مجزومکز اوله رق کافه امور مأموره سنده اصول مذکوره و جهله حسن تنظیم و تسویه سی خصوصنده طرفکتر دن لازم کلان معاونت و مظاهرتک کاملاً اجرا و ایفاسیله هر حالده ابراز لوازم یکجهتی و اتفاهه اهتمام و دقت و قانوننامه همایونم احکام منیفه سنه منافی و امر و رضای شاهانه مک خلاقی وضع و حرکت و وقوعدن زیاده حذر و مجانبیت ایلمکز باینده .

فی ۷ س ۲۵۶

VII.

Tanzimat'ın Kıbrıs'ta Uygulanması.

7 Şevvâl 1256/2 Aralık 1840

(Aynı Defter, s. 5-6)

رتبه ثالته رجالندن و امدی دیوان همایونم خلفاسی متحیزانندن اولوب بودفعه قبریس جزیره سنه محصل نصب اولنان محمد طلعت دام مجده یه و تیمارلوسواری عساکر منتظمه شاهانم میرالایرلندن جزیره مزبوره امور

ضبطیه مأموری مصطفی بك زید اقبالیه و ذكر آتی خصوصاتك رؤیت و تسویه سنه مالیه خزینه جلیله سی طرفندن مخصوص مأمورو تعیین قلنان خواجكان دیوان همایونمدن و واردات محاسبه سی کتبه سی متحیرانندن محمد انیس زید مجده و جزیره مزبوره ده کائن قضاالك نائب و مفتیلری زید علمهمه و اعضای مجلس جزیره زید قدرهمه حکم که

بتوفیقه تعالی استکمال رفاه و اسایش احوال عباد و استحصال اسباب معموریت ممالک و بلاد نیت خالصه سیله ممالک محروسه شاهانه مک اکثر محللرنده اجرا و تأسیس اولنان تنظیبات خیریه اصول معدلتشمولنک قبریس جزیره سننده دخی اجراسی ضمننده رجال دولت علیه مدن عثمان بك بوندن اقدم محصل نصب و تعیین اولتمش و مؤخرأ اللی الی سنه سنه محسوباً جزیره مزبوره ده اصول مذکوره نك اجراسی موسمی کذاران ایتدی دیو میر مومی الیه طرفندن انها وقوعنه مبنی فقط بو سنه لك امور مالیه سی اصول سابقه سی وجهله اداره اولتمق و اول امرده وضعی لازم کلن مجلس مملکتک بر موجب تعلیبات سنیه اهالی ورعایانک معتمد و منتخبلری اولان اعضادن ترتیبیله حسن اداره امور مملکت و حمایت و صیانت عجزه رعیت خصوصلرینه اعتنا و دقت قلنمق اوزره اجرای تنظیبات سائر نك سنه آتییه توقیفی خصوصنه مساعده سنیه ارزان قلنمش ایسه ده اشبو اصوله رعایت اولتمیه رق اسلام و رعایادن بعض نااهل کسنه لر بر ترتیب مجلس مذکور اعضالغنه دخول ایتمش و حتی جزیره مرقومه قوجه باشیلرندن حاجی کرکری و ابیدو نام ذمیلر اوتته دنبرو اموال فقرایی دیله دکلری کبی مأکل اتخاذ اتمشلر ایکن انلر دخی خود بخود مجلس مذکوره اعضا تعیین قلنمش اولدیغندن بشقه میر مومی الیهک و کیلخرچی بولنان کسنه رعایادن بر آشچی بی بغیر حق ضرب ایدرک مرسوم متأثراً هلاک اولمش اولدیغنی و سائر جهتلرله دخی اهالی و فقرایه مظالم و تعدیبات وقوعبولمقده ایدوکنی بودفعه جزیره مزبوره دن دربار شوکتقرارمه کلمش اولان معلوم الاسمی رعایا ایله سائر ارباب و قوف مجلس احکام عدلیه مده

افاده و اخبار ایلمش اولدقلرینه و بو صورت بالوجوه رضای معدلت اقتضای شاهانه مه منافی و قوانین مؤسسه نك خلافی برکیفیت بولندیغنه مبنی میر مومی الیهک عزلیله یرینه درایت و استقامتله متصف و تنظیيات خیریه اصول معدلتشمولنه واقف بندکان سلطنت سنیهمدن بر مناسبی محصل نصب و تعیین و مالیه خزینه* جلیلهسی طرفندن یاننه بر مأمور ترفیق اولنه رق جزیره* مذکورهیه و وصولرنده اول باول لفقوشه مجلسنك تنظیيات خیریه حقنده مؤسس اولان تعلیيات سنیه مأل و مؤداسنه تطبیقاً اتفاق و انتخاب اهالی و قرعه اصول شرعیه سنك اجرایی ایله مجدداً تنظیم و تسویه سیله بعده قوجه باشیلر مرسومان کرکری و ابیدونك معرفت شرع شریف و مجلس مذکور و مأمور مومی الیه معرفتی ایله لازم کلان محاسبه لری رؤیت اولنوب کیفیت و کمیته و میر مومی الیه حقنده رؤیت اولنان مواد مشتکانك و کرک ذکر اولنان اشچی ماده سنك دخی وجه شرعی اوزره تدقیق و ظاهره اخراجیله کنه و حقیقی با مضبطه و اعلام بو طرفه بیلدیرلسی و اشبو کله جک مارت ابتداسنده جزیره* مذکوره ده دخی اصول تنظیيات خیریه نك کاملاً اجراسنه مباشرت قلنمسی خصوصاری سالف الذکر مجلس احکام عدلیه مده قرار کیر اولمش و اولوجهله اجرا و تسویه سی خصوصنه اراده* سنیه* ملوکانه م تعلقیله اولبابده شرفریز سنوح و صدور اولان امر همایون شوکت مقرون پادشاهانه مله دیکر صدور ایدن فرمان عالیشانم موجبنجه جزیره* مزبوره محصلغنی سنکه مومی الیه سک عهده* اهلیتکه احاله و تفویض و مواد مذکوره نك دخی منوال محرر اوزره رؤیت و تسویه سی ضمننده مالیه خزینه* جلیلهسی طرفندن مأمور مومی الیه درکار اولان درایت و استقامتی جهتیله مخصوص بالانتخاب یانکه ترفیق قلنمش و لفقوشه نائیبیله جزیره* مزبوره باش پسقپوسی حقلرنده دخی بعض مرتبه قیل و قال و قوعوبولمش اولدیغندن انلرک دخی عزل و تبدیلرلیله یرلرینه اخر مناسبلرینك تعیینی خصوصنه دخی اراده* سنیه م تعلق ایدرک مقتضالری در دست اجرا بولنمش اولغله بمنه تعالی اول طرفه و وصولرنده بالاده بیان اولدیغی وجهله اول امرده لفقوشه مجلسنك مأمور

مومی الیه معرفتی وجمله اتفاقیله منوال محرره اوزره تنظیم و تسویه سنه مبادرت وبعده مرسومان کرکری واییدونک اقتضا ایدن محاسبه لرینی کذلک مأمور مومی الیه معرفتی وشرع شریف و مجلس مذکور معرفت لرله اهالی ورعیان دن لازم کلنلر حاضر اولدقلری حالده بروجه حقانیت یکان یکان بالرؤیه کیفیت وکیتنی ومیر مومی الیه حقنده وقوعبولان اشتکانک و کرک اشچی ماده سنک دخی وجه شرعی اوزره مجلسجه تدقیق وظاهره اخراجیله صحت وحقیقتهنی مأمور مومی الیه معاودتیله با مضبطه واعلام دربار معدلتقرارمه انها و اشعاره مسارعت و اشوب حلول ایده جک مارتده جزیره مذکوره دخی اصول تنظیمات خیریه نک دیگر امر شریفمده مندرج تنبیهات اقتضاسی وقوانین وتعلیمات سنیمه مؤداسی اوزره کاملاً اجراسی اسبابنک استحصالنه صرف رویت ایلمک فرمانم اولغین اعلاماً وتنبیهاً اشبوامر جلیل القدرم اصدار ومأمور مومی الیه یدینه اعطا اولنشدرایمدی کیفیت معلومک اولدقده بروجه مشروح عمل وحرکتله انفاذ واجرای امر عالیشانمه کمالیله اهتمام ودقت ایلیه سن وسنکه مأمور مومی الیه سن سندخی مقتضای مأموریت ولازمه کار کذارى ودرایتک اوزره محصل مومی الیه ایله بالرفاقه اولجانبه واروب بالاده بیان اولنان خصوصاتک منوال محرر اوزره صادقانه ومستقیمانه رؤیت و تسویه سیله لازم کلان ممضی دقت لرله اعلام و مجلس مضبطه سنی بالاستصحاب بو طرفه عودت واولوجهله تکمیل امر مأموریت وایفای لازمه کار کذارى ودرایت اقدام ودقت وسزکه ضبطیه مأموری وسائر مومی الیه سز مضمون امر وفرمان ملوکانه سز کدخی مجزومکز اولارق موجب ومقتضاسنک اجرا وایفاسی خصوصنه جمله کز بالاتفاق زیاده اعتنا و صرف مقدرت و خلائى وضع وحالت وقوعنی تجویز دن غایت الغایه حذر ومجانبت ایلمکتر بابنده .

VIII.

Eski vergi muâfiyetlilerinin halkı kışkırtmasına dair.

20 Safer 1257 / 13 Nisan 1841

(Başvekâlet Arşivi, Bâb-i Âsafî defterleri, No. 370, s. 37)

آیاش مجلسنه

ایکیوز اللی آلتی سنهسنه محسوباً تخصیص بیوریلان سکزیوک بو قدر بیک غروش ویرکو هرکسک املاک و حیوانات و حاصل اولان تجارت و تمتعانه کوره بوجه تعدیل و تسویه بالتوزیع ایکی دفعه که علی الحساب بعد المحسوب قصوری تحصیل اولنمقده بولنمشکن سابقده تکالیف ویرمیانلردن اسامیسی مضبوط چند نفر اشخاصک قصبه مزبوره اهالیسیله اطراف قرا اهالیسی بالافساد جمهوره ابتدار ایلدکلرنده قصبه مزبوره جوار دستارلی قریهسی اهالیسندن اولوب آیاش قصبهسنده ساکن امیر بک نام کسنه قریه مزبوره عزیمت ایدرک مختار بولنان کندواوغلی علی نام کسنه ایله قریه مزبوره اهالیسی بالاغفال قریه مرقومه نیک ثباتنه دائر مقالات ایرادیله اطراف قرایه خبر والنه بش امضالو کاغد ارسال ایلمش اولدقلرینی احتساب مأموری آیاش مجلسنه لدی الاخبار مرقوم علی و قریه مرقوم امامی مجلسه جلب ایله کیفیت استفسار اولندقده مرقوم علی اسناد اولنان تحریرات و کاغد ارسالی انکار و مرقوم امام دخی مرقومان طرفلرندن او یله برتذکره کندوسی یازمش اولدیغنی اقرار ایتمش اولدیغندن همان مرقوم علی محبسه القا و پدیری امیر بک دخی فساد مزبوره بوجه محرر سبب اولماسه بیله منعه مقتدر اولدیغنی حالده ظهور جمهوره ده رواج ویرمسی کندوسنی متهم ایدرک لاجل التأدیب درسعاده اسرا قلنمش و حادثه مذکوره سبب اولان چند نفر اشخاص هنوز اله گچماش اولدیغندن اخذ و گرفت اولندقده ایکی نفری دخی ارسال قلنجهغنی بیانیه اوغلی مرقومک صورت مجازاتی استیذانی متضمن توارد ایدن مضبطه ایله ضبطیه مأموری سعادتلو

طیار پاشا طرفندن با تحریرات انها و بیان اولنمقدن ناشی کیفیت مجلس والای احکام عدلیه یه لدی الحواله مرقوم امیر بک و اوغلنک انها اولندیغی اوزره سؤ حرکتی و اولوجهله ایقاص فتنه یه جسارتی متحقق اولدیغی صورتده فی الحقیقه امثالنک ترهیبی ایچون تأدیبلری اقتضای حکم قانوندن بولنمش ایسه ده هنوز مرقومک اون بش امضالودیو کوندردیکی محرر اولان کاغد قریه امامنک مرقومان طرفندن یازوب مجلسده اقرار ایتدیکی اولوب یالکڑ بونکله مرقومک تأدینه حکم قلنمق مغایر الاصول حقانیت اوله جغی عیان بولنمش و میر مرقومک کندوسی بو طرفده محبوس اولوب اوغلی دخی الحاله هذه محلنده محبسه بولنمش ایدوکندن مرقومک بو طرفده اوغلنک اولجانیده حبسه توقیفاریله جنحه و قباحتلرینک کرکی کبی ظاهره اخراجیله بوراده اقتضاسنه باقلمسی مناسب اوله رق اولوجهله مرقوملر حقنده بر موجب قانوننامه* همایون اجرای جزا اولنمق اوزره مرقوم و کرک اوغلنک جنحه* واقعه لرینک بالاطراف اشعاری و اورش قریه سی ماده سنه باعث اولارق اخذ و گرفت و ایکی نفری کوندریله جکی اشعار قلنان اشخاص هنوز آله کتوریله مامشیدر انلرک دخی کیفیتنک لایقیله تحقیقیله با مضبطه اشعاری خصوصی مجلس والای مذکورده تنسیب و مجلس عالی* عمومیده دخی تذکر و تصویب قلنمش اولغله اولوجهله اقتضاسنک اجراسی خصوصنه مبادرت ایلمکڑ بابنده شقه .

فی ۲۰ ص سنه ۱۲۵۷

IX.

Ulemânın Karantina aleyhine halkı ayaklandırması.

20 Safer 1257/13 Nisan 1841

(Başvekâlet Arşivi, Bâb-i Âsafî defterleri, No. 370, s. 38)

آماسیه محصلنه

بوندن اقدام اساسیه قرنتنه هکیمنک اهلاک و اعدامی فسادینه بادی اولدقلمی اسناد اولنوب مقدمه لاجل الاستنطاق در سعاده جلب اولنان علمدان چند نفر

ایله اعضای مجلسدن معلوم الاسامی ادملر واصل مؤدی جمهور اولدیغی شهادت اولنان پیاسلی زیاده حلیم افندی ایله فساد مذکورک تحدثنه مجاسرتاری اسناد اولنان اشخاص وطیب مرقومک قاتلی اولدقاری روایت اولنمش اولان ایکی نفرک مجلس احکام عدلیهده دفعاتله لدی الاستنطاق ذکر اولنان علمادن چند نفرک اشبو ماده* فسادده مدخللری اولدیغی بعدالثبوت افاده قلمش ایسهده مومی الیه پیاسلی زاده نک فساد مذکورک وقوعنی بلنده بچاق اولدیغی حالده جمهورده داخل بولنوب اهالی قرایی دخی اضلال و افساده طلبه سندن حسن نام کسنه بی کوندرمش اولدیغندن ..

فی ۲۰ ص ۱۲۵۷

X.

Konya Ferikine ve Çamardı Muhassılına vergilerini vermeyip ayaklanmış olan reâyânın te'dibi hakkında.

26 Safer 1257/29 Mart 1841

(Başvekâlet Arşivi, aynı defter, s. 48)

چام آردی قضا سنه تابع مشلی قریه سی رعایاسی حصه لرینه اصابت ایدن ویرکو ایله مترتب عهده* ذمتلری اولان جزیه* شرعیه لرینی اداده مخالفت و خلاف رضا اوضاعه جسارت ایتمش اولدقارندن حقلرنده معامله* تأدیبه نک اجراسی با مضبطه استدعا اولنمش ورعایای مرسومه نک اولوجهله ویرکولرینی اداده مخالفت و سلاحلانونب ضبطیه نفراتنه هجوم مثللو حرکاته جراتلری بالوجوه منافی اداب رعیت و حقلرنده مجازات ایجابیه بی دعوت دیمک اوله رق بو خصوصده تأدیپ و تربیه لری لازم کلمش و قضاء مزبور قونیه یه قریب وجوار بولنمش اولدیغندن کیفیتک طرف سعادت لرینه بالاشعار رعایای مرسومه یه اول امرده نصح و پند اولنه رق قبول ایتمدکلری تقدیرده قوه* جبریه اراثه سیله اسباب تأدیپ و تربیه لرینک استحصالی و ذات سعادت لرینه بالمخبره اقتضای حالک اجراسنه مبادرت ایلمسی خصوصنک دخی قضاء مزبوره محصلنه تحریر

واشعارى مجلس احكام عدليه ده بالمذاكره تنسيب و مجلس علىٰ عموميه
 تصويب اولنهرق خاكپاي همايون حضرت شاهانه دن لدى الاستيدان اولوجهله
 اقتضاسنك اجراسى خصوصنه اراده سنیه ملوكانه متعلق بيورلمش ر ۹۰
 و كيفيت محصل مومى اليه يازلمش اولمغله ذات سعادتلى دخى اقتضاي حاله كوره
 حركت يعنى رعايای مرسوميه اول امرده نصح و پند اولنهرق قبول ايتمدكلرى
 حاله قوه جبريه ارائه سيله اسباب تأديب و تربيه لرینك استحصالى خصوصنه
 همت ايلملرى سياقنده شقه

فی ۲۶ ص سنه ۱۲۵۷

XI.

Ankara'da bir âyânın vergi yüzünden tahrikleri hakkında.
 27 Safer 1257 / 20 Nisan 1841

(Başvekâlet Arşivi, aynı defter, s. 53).

آنقره به مضاف قصبه بالايه تابع يکى شيخ قريه سى اهاليسندن اولوب
 چوق وقت ناحيه مزبوره اعياىلغنى بالتحصيل هر بر خصوصى انقریه اولارق
 بلا اجرت اهالى به رؤيت ايتديرمکه الیشمش و بوآنه قدر بر آقچه تکلیف
 ویرمامش اولان ياغجى اوغلى ابراهيم نام شخص تنظيمات خيره اقتضاسنجه
 معاف وغير معاف سيان اوله جغنى وعهده سنده بولنان کليتلو املاکندن جمله
 ايله برابر ویرکو آلنه جغنى تيقن و جزم ايله بولنديغى قريه ايله سائر بعض
 قرا اهاليسنى تحريك و افساده ابتدار و بلا اسلحه در تيوز مقدار فقرانى آنقره
 جوارينه جلبه اجتسار ايتمش و جمعيت مذکوره تدابير حکيمانه ايله طاغديلهرق
 بعد المحاکمه اولوجهله تبين ايدن جنحه سنه مبنى مرقوم ياننه قواص ترفيقيله
 بو طرفه کوندرلمش اولديغى و حقلرنده سؤظن اولنهرق حبسه القا اولنان
 چند نفر اختيارلرک دخى حاللرى تحقيق و محاکمه لرى اجرا اولنه جغنى خصوصى

با مضبطه و اعلام افاده اولنمش اولديغندن کیفیت مجلس والای احکام عدلیه یه لدی الحواله مرقوم ابراهیم دخی در سعادت کلمش اولديغندن مجلس احکام عدلیه یه جلب ایله استنطاق اولندقده عزو اولنان فساد و جمهور ماده سنی انکار ایله فقط آنقره دن بر کاتب کله رک تمتع و تجارت ارامیوب بیکنده یکر می بش غروش ویره جکسکنز [دیمش] صکره یوزده یکر می درت حسابیله ویرکو طرح اولنمش اولسیله فقرا حالی افاده ایچون محصله وارد قلدننده نبی چاغردب اصلا سؤال وجواب اولتمسزین و فقرانک محصله کتملرنندن طولای برشیدن خبرم اولمسزین بورایه کوندردیلر و بن سنه سابقه طوی بر سنه ده بیکن بشیوز غروش قدر ویرکو ویرکن بوسنه ایکی بیکن در تیوز غروش دوشه یور واملاک کی قرق بیکن و تمتعی اون بیکن غروش اعتبار ایتمشلر و بر اشکجی مقوله سنک بر ایکی مرکبندن بشقه نسنه سی اولیوب سنین سابقه ده التمش غروش ویرکن بوسنه یوزاللی ایکیوز غروش ویرکی تخصیص اولنمش در مجلسجه برشی سؤال ایتمدیلر شهرده خانه مده ایکن چاغرتدیلر ایکی ساعت قدر تفنکجی باشنک او طه سنده توقیف ایدوب صکره آقشامه یقین بار کیره ارکاباً ایکی نفر قواص ترفیقیه بو طرفه کوندردیلکنی افاده ایتمش وهرنصل ایسه اقتضا ایدن شاهدلرک جلیله مرقومک تکرار مجلس والاده دعواسنک کورولسی اقتضای قانوندن بولنمش اولدیغنه بناء اولوجهله اجرای اقتضاسنه باقلمق اوزره سالف البیان حقلرنده سؤظن اولنهرق حبسه القا اولنان اشخاصک دخی محاکمه سیله کیفیتلرینه دائر ورود ایده جک خبره انتظاراً مرقوم ابراهیم کفیله آلنهرق بو جاننده توقیف قلنمش ایسه ده خیلججه وقت کچوب الحاله هذه اشخاص کیفیتلرینه دائر بر خبر ظهور ایتماش اولدیغندن بوندن بویله مصلحت کرویله قالمق و بر منطوق قانون جزا مرقومک محاکمه سی خصوصی اجرا اولنق لازم کلان ایکی نفر شاهدلرک بو طرفه سرعت ارسالی و اسراسی و دیگر اشخاصک کیفیتلریدخی نوجهله اولش ایسه با مضبطه و اعلام ایضاحاً اشعاری خصوصی مجلس والای مذکورده تنسیب قلنمش اولغله اولوجهله لازم

كلان ايكي نفر شاهدلرك بو طرفه سرعت ارسال واسراسى وديكر اشخاصك
 كيفيتلريدخى نوجهله اولمش ايسه كيفيتك با مضبطه توضيحاً اشعارى
 خصوصنه مبادرت ايلما كز سياقنده شقه .

في ٢٧ ص سنه ١٢٥٧

XII.

Adapazarı Meclisinde Müfti ile Meclis'in diğer âzası arasında anlaşmazlık.

28 Safer 1257/21 Nisan 1841

(Başvekâlet Arşivi, aynı defter, s. 57).

اذميد مجلسنه : آطه بازارى مفتيسى ولى الدين افندى خلاف شرع شريف
 فتوا اعطا و بعض مجلسده مذاكرهسى كذاران ايدوب اهالى به كيمه مسى
 لازم كان موادى افشا ايلمك مثللو حالاته ابتدار ايتمكده اولديغندن بختله
 مومى اليهك عزليه يرينه ديكرينك نصبي خصوصى قضاء مزبور اهاليسى
 و مجلس طرفندن با محضر و مضبطه انها و استدعا اولمش اولديغندن تحقيق
 ماده ضمننده مفتى مومى اليه ايله مجلس مذكور اعضاسته حاجى عثمان اغا
 و املاك كاتبي كسبي افندى و چند نفر قريه مختارلى بو طرفه جلب ايله
 مجلس والاي احكام عدليه به بالحواله لى الاستنطاق مقدا انها اولنديغى
 وجهله مفتى مومى اليه مجلسده اولان مذاكراتى قهوه خانه ده و بربر دكاننده
 فاش ايلدكدن بشقه سكودلى قريهسى اهاليرينه ودخى سرك و ركولر كز
 دها نقصان ايكن زياده مطلوب اولنيور ديو اختلاله و يرمش اولديغى
 مومى اليه كسبي افندى و سائر لرى مفتى مومى اليهك مواجهه سنده تقرير و افاده
 ايلدكلرنده مفتى مومى اليه كلياً انكار و بوضه ده مجلس صندوغنك اچيلوب
 قبانسنده جمله اعضانك رأى منضم اولمق لازم ايكن برايكى كشينك بيننده
 اچيلوب قبانمقده و تحصيلاتدن شوكا بوكتا اچجه اعطا قلنمقده اولديغى و
 آزالق توزيعاتى دخى زياده اولمش ايدوگى بيان و تذكار ايتمش و مرقوملر

دخی بو خصوصی انکارده بولنش ایسه ده سیاق حاله نظراً مجلس مذکورده بعض مرتبه تسبیانه حرکت وقوعی آکلاشلمش ومفتی مومی الیهک بعض مرتبه مناسبتسز تفوهای اولمش ایسه ده ذاتنده صافدلجه اولسندن نشأت ایتمش و بو صورتله طرفین حققرنده قانوننامه همایونه تطبیقاً بر حکم و جزا ترتب اتمامش اولدیغندن روایت اولنان صندوق ماده سی صحیح ایسه بو کیفیت اعضای مجلسه موجب تهمت اولاجغندن تحقیق ماده ضمننده مجلس مذکورک صندوق امینی واعضادن بر قاج کشینک اذمید مجلسنه جلبلریله اوراده صندوق محاسبه سنه باقیله رق کیفیت نوجهله ایسه با مضبطه واعلام بو طرفه بیلدی رلسی ومفتی مومی الیهک دخی عزلیله یرینه دیکر مناسبتک تعیینی خصوصی مجلس والای مذکورده تنسیب وتصویب اولنش اولغله مفتی مومی الیهک یرینه دیکرینک نصب و تعیینی جانب فتوا پناهی یه حواله اولنش اولغله بر منوال محرر صندوق امینی واعضادن بر قاج کشینک جلیله صندوق محاسبه سنه باقیلارک کیفیتک با مضبطه واعلام اتهاسی خصوصنه مبادرت ایلمکز سیاقنده شقه .

فی ۲۸ ص سنه ۱۲۵۷

XIII.

Nâiblerin maaşları ve tâyinleri hakkında.

11 Şaban 1257 / 28 Eylül 1841

(Bursa Şer'îye sicilleri, C. 540)

محروسه بروسه قاضیسی عزتو فضیلتلو افندی حضورلرینه تسلیات فائقه ابلاغیله نموده قلنورکه تنظیمات خیرییه اجرا بیوریلان محللرده حکومت شرعییه مأمورقلنان نواب افندیلره محصللق مالندن ویرلمکده اولان ماهیه معاشارک اعطاسندن صرف نظرله مقدملرده جاری اولدیغی مثلورسم قسمت و تحته محصولی یعنی حاصلات محکمه ایله ادامه ایتدیریلرک موجب تحریر

اولان ترکه لردن و معرفت شرعله و قوع بولان تحصیلتدن غروش باشنه برر پاره رسم قسمت و رسم تحصیل آله رق و یریلان اعلامات و حجج و مراسلات و اذنامه و کشفیه و حضریه و سائر سندات شرعیه دن رسوم معتاده سی نوابه عائد اولوب اهل اسلام و رعایادن موجب تحریر اولان ترکه لرینی تحریرده ورثه طرفندن مخالفت و قوعنده مأمورین جانب لرندن اجراسنه اهتام و دقت اولنمی خصوصی مجلس و الای احکام عدلیه ده قرار و یریله رک اولوجهله تسویه سنه اراده سنیه جناب شاهانه متعلق بیورلش و کیفیت بر منوال مشروح مشیران کرام و دقتر داران و محصل لردن اقتضا ایدن لره جانب نظارت مالیه دن تحریر و اشعار قلنمش اولغله اشبو الی یدی سنه سی شعبان غره سندن اعتباراً ذکر اولنان نواب معاشرلی قطع اولنوب بعد ازین بالاده محرر اولدیغی اوزره حاصلات محکمه هر نه ایسه محصل لردن التمیوب حکام شرعه عائد اولاجغن و تنظیمات خیریه اجرا بیوریلان قضا لردن متصرف لرنک ماهیه لری کماکان در سعادتده خزینه جلیله دن اعطا بیوریله جغندن توزیع خصوصندن دولایی سابق لرده النوکلان خرج امضا و اکرامیه متروک اولغله نائب بولنان طلب ایتمیوب شمیدیکی اصوله کوره جانب میریه عائد اولاجق و یرکودن حکام شرع ایچون دقتره دخی برشی ادخال اولنمیه جغی و یالکز نائب تعیینی خصوصنده الحاقیت اولمیوب ایجاب و اقتضاسی اوزره بعض قضانک بر برینه الحاقی و بعضاً افرازی مسند فتوا پناهیدن اجرا اولننه جغن و بوسورتده قضا نائبنک حقنده اشتکا یاخود کندی استعفا ایدرک تبدیلی و قوعنده مراسله سی رأس قضا طرفندن و یریلمیوب در سعادتده معرفت فتوا پناهی ایله تعیین و متصرفی طرفندن اسمنه تصریحاً مراسله اعطا قلننه جغن بیان و اعلانی ضمننده اشبو مکتوب تحریر اولنمش در بمنه تعالی لدی الوصول کیفیت معلومکز اولدقده بر منوال محرر عمل و حرکتده دقت ایلمکز مأمولدر فی ۱۱ س سنه ۵۷

الفقیر مکی زاده مصطفی عاصم
عفی عنها

XIV.

Tanzimat'ın tadili hakkında.

Evâil-i Receb 1258/1842 Ağustos ortaları.

(Başvekâlet Arşivi, Mühimme def. No. 255).

وکلای فخام سلطنت سنیهدن سابقا امور خارجیه دولت علیهم ناظری اولوب بودفعه طرف اشرف پادشاهیدن ذکر آتی خصوصه بالانتخاب مأمور و تعیین قلنان مشیر فطانتسمیرم محمد صادق رفعت پاشا و ممالک روم ایلیده تنظیمات ملکیه اجرا اولنان ایالات مشیرلری اجلالهمه و دقدردارلر زید علوهمه و قائمقاملر ادام مجدهمه و نائب و مفتیلر زید علمهمه و قضالر مدیرلری و اعضای مجالس و سایر ایش ارلری زید قدرهمه حکم که بیانندن مستغنی اولدیغی اوزره ذات خلافتسمات ملوکانهمه من قبل الرحمن مودوع اولان کمال رحم و رأفت و وفور معدلتکاری و نصفت اقتضاسنجه دائماً مراد مکارم اعتیاد پادشاهانهم مجرد اعمار ملک و ملت و استحصال امنیت و آسایش تبعه و رعیت قضیه خیریه سندن عبارت و بو مرام محاسن انجامک قوه دن فعله اخراجی متحتم ذمت همت ملکدارانهم ایدوکی رهین رتبه بداهت اولدیغنه بناء بوندن اقدم ممالک محروسه شاهانهمه تنظیمات خیریه اصول معدلتشمولی وضع و تخصیص و بعده ملکاً و ملة بعض ارکان و فروعاتنده مشاهده قلنان تصعیبات و مشکلات اتفاق آرای و کلای فخام ایله تنقیح و تعدیل برله مبانی اصلیه سی یکی باشند تأسیس و تخصیص اولتمش و متفرعاتندن اولق اوزره بربرینه سمت و جوار اولان سنجاقلر برلشدیریلرک مناسبتی وجهله ایالتلر ترتیبی و بونلرک هر برینه وزرای عظامدن معتدل و مجرب الاطوار و صدق و استقامتلیر بیدیدار مشیرلر نصب و تعیین قلنمش اولق ملبسه سیله مشیران مشارالیهم دخی مقتضای مأموریت و لازمه غیرت و حمیتلیر اوزره اشبو مؤسس اولان تنظیمات ملکیه نك تفرعاتندن بولنان کافه مواد و مصالحی محور لایقنده رؤیت و تسویه به التزام و دقت ایلیه جکلری واضحاتندن

ومقدّمه ايجاب واقتضاسنه كوره قضالره ترتيب وتخصيص قلمنش اولان وركو مؤخرأ واقع اولان مستدعياته مبنی مرحمةً بالتدقيق تنزيل وتعديل برله وهر بر قضانك وركوسى تمام حق اعتدال ونصابن بولارق كركى كې قرارلشمش وكسنهيه قطعياً شودر ديهجك محل قالمش اولديغندن بوبابده بر نوع اشتغاله حاجت اوليوب فقط وارداتك خزينه جليلهيه آغرجه ورودى جهتيله تحقيق وروايت اولنديغنه كوره بعض محللرده اشبو قراركبر اولان وركونك دقت ورويتله تحصيلنه خصوصاً اهاليدن مجرد كندو مرام ومقصودلرینی استحصال امنیه سیله سكته ورنلر اولغله بومقوله لر هم اهالی " بلادى افساده وهمده تأخر تحصيلاته سبب اولارق طوغریسی تأدییه مستحق اولانلرندن بوماده حقنده كركى كېی تدقیقات وتحقیقاته مبادرت و اومثللو حالاتده اجرای تأدیيات لازمه لری ضمننده کیفیتلری انها و اشارت اولنق لازمه دن وبوخصوصدن طولایی مروی اولان اویغونسزلغك دخی دفعیله نزد همایون ملوکانه مده ملتزم اولان از دیاد رفاه و راحت تبعه واستكمال اصول تنظیمیه و اداره " امور ملك ورعیت خصوصلری فرائض مالییه دن بولنق جهتلیله هر نه قدر سایه " معدلتوايه " پادشاهیده مواد لازمه نك استحصال حسن صورتی كافه " بندكان سلطنت سنیه طرفلرندن اجرا اولنقده اوله جفی وارسته " قید واشتباہ ایسه ده خصوصات محرره نك صور اجرائیه لرینی ومقدما امانه " اداره اولنقده اولان اعشار شرعیه نك تحصيلاتنده بعض تلفات وقوعبولقده اولدیغندن هم تلفاتك اوکی كسدیرلك وهمده وجوه واهالی حقنده برنوع تمتع و باعث تجارت اولق اوزره اومقوله اعشارك محللرنده مدیر ووجوه واهالییه مقطوعاً احوالیه سی مقرر اوله رق اکثر محللرده سنه " سالفه بدلاتی وجهله درعهده لری اجرا قلمنش ایسه ده بعض محللرده هنوز لایقیه اجرا اولنماش اولدیغندن بونلر [ك] دخی سبب وحكمتنی وتنظیيات مذكوره اقتضاسنجه اقسام معلومه یه تقسیم ایله النسنه قرار ویرلمش اولان وركو وكرك وخزینه وزجریه مثللو واردات اموالك اداره واحاله سی صورتی وپشینات وبقایانك دخی

تحصيل ونا تحصيلی کیفیتنی لایقیله واطرفیله اکلایوب بعده اکا کوره مشیران مشارالیهم ایله بالاتحاد اجرای اقتضاسنه صرف رویت وعلی الخصوص باعث عمرائی بلاد و سبب ازدیاد رفاه عباد اولان امر زراعیه و حراثیه خصوصلرینه احاله نظر دقتله هر بر محل اهالی و رعایاسنی اقتضاسی وجهله حراثت و زراعت و اکتساب کار و منفعته ترغیب و تشویقه مبادرت و شاید ایچارندن مغایر امر و رضاء شاهانهم بر نوع تعدی کورنلری بولنور ایسه در حال مشیران مشارالیهمک انضمام معرفتاریله بالتدقیق و بالتحقیق اصلاح احوال مأمورین ایله استکمال و اسایش اهالی و تبعه امر اهمنه صرف مقدرت و منوال محرراوزره هر بر محله یرلشمش و قراولاشمش اولان و یرکو ماده سندن قیل و قال پیداسیله افساد اهالیه متجاسر اولنار کیملر ایسه بالاطراف تحری و تحقیق [ایله] اومقوله لرك حقلرنده لازم کلان تأدیبات شدیدیه و مجازات لایقهنك اجراسنه ابتدار اولنق اوزره کیفیتنی تفصیلاً درسعادتمه انها و اشعاره مبادرت و الحاصل داخل دائره تنظیمات اولان و كرك تفرعاتندن بولنان بالجمله مواد و خصوصاتك اقتضاسنه کوره محل مشیرلریله بالمذاکره مرکز لایقنده تسویه و تنظیمیله راحت و حضور تبعه و امنیت و اسایش ممالک حقنده اداره حسنه و مرضیه هر نوجهله حاصل اولنق ممکن و میسر اولور ایسه اجراسنه و محال مرقومه ده موجود بعض معتنا قلاع خاقانیه مک درونلرنده موجود مهات و سائرهنك و استحکامات مقتضیه سنك محل مأموری ایله برلکده مذاکره و تدقیقیله حقیقت کیفیتنی بوطرفه اشعار و دفاتر لازمه سننی داخلی تقدیم و تسیاراتدی رلمسی صورتنه نثار نقدینه قدرت ایلمک اراده خیریت افاده سیله جانب جلیل المناقب ملوکانه مدن بر مأمور تعیین و اعزام قلمنسی لازم کلهرک سنکه مشیرحمیتسمیرم مشارالیه سن سن فطانت و رویت و مهام آشنائی و حمیت ایله متصف اصول اداره ملکویه واقف و کلائی فخام سلطنت سنیه مدن بولندیگه مبنی سنك روم ایلی طرفندن و مشیران عظامدن مجلس والای احکام عدلیه رئیسی اسبق دستور وزیر حسیب پاشا اجلالهنك

دخی اوصاف مذکوره ایله اتصافی جهتیهله اناطولی جانبنه مأموریتکز خصوصنه اراده، اصابتعاده، ملوکانهم تعلقیه اولبا بده امر همایون شرکتمقرون شهنشاهانهم شرف سنوح و صدور اولمش اولمغله مجبول و مفطور اولدیغک کمال کار دانایی و درایت و غیرت و رویت مقتضاسی و یدیکه و یریلان تعلیمات سنیهم اقتضاسی اوزره همان بو طرفدن حرکت و اجرای اسباب مأموریتکه شروع و مباشرت ایله ذات عفتساتندن مأمول و منتظر شاهانهم اولدیغی و بوجه تفصیل بیان قلندیغی وجهله داخل دائره، مأموریتک اقتضا ایدن محللرده گشت و گذار ایله مشیران مشارالیهم ایله بالاتفاق اجرای لازمه، مأموریته بذل جدو مکتت ایلهاک فرمانم اولغین تنبیهاً و اهماماً و مأموریتکی افهاماً دیوان همایونمدن مخصوصاً اشبو امر جلیل القدرم اصدار و اعطا اولنمشدر ایمدی کیفیت معلوم فطانتملزومک اولدقده بوجه مشروح عمل و حرکتله ایفای مقتضای مهام آشنایی و فطانته مزید اهتمام و صرف رویت و خلاف حالات و قوعنی تجویزدن مباعدت ایلیه سن و سزکه مشیران مشار و دفتر دار و سائر مومی الیهم سزمضمون امر و فرمان پادشاهانهم سزگدخی مجزومکز اوله رق موجب و مقتضاسنک اجرایی خصوصنده بالاتحاد زیاده اقدام و صرف مقدرت و مغایری وضعی تجویزدن حذر و مجانبت ایلمکز باینده .

من اوائل رجب سنه ۱۲۵۸